

POLICEJNÍ AKADEMIE ČESKÉ REPUBLIKY V PRAZE

Fakulta bezpečnostního managementu

Katedra veřejného práva

Právo a spravedlnost

Bakalářská práce

Law and justice

Bachelor thesis

VEDOUCÍ PRÁCE
JUDr. Mgr. Petr Kroupa Ph.D.

AUTOR PRÁCE
Michal Maroušek

PRAHA
2022

Čestné prohlášení

Prohlašuji, že předložená práce je mým původním autorským dílem, které jsem vypracoval samostatně. Veškerou literaturu a další zdroje, z nichž jsem čerpal, v práci řádně cituji a jsou uvedeny v seznamu použité literatury.

V Praze, dne 15. 3. 2022

Michal Maroušek

Poděkování

Děkuji panu JUDr. Mgr. Petru Kroupovi Ph.D. za podporu a velmi trpělivé a laskavé vedení, které mi poskytl při zpracování mé bakalářské práce.

ANOTACE

Bakalářská práce se zabývá výhradně spravedlností v právu a problematikami s touto právně filosofickou teorií spojenými. Část práce se věnuje samotnému pojmu spravedlnosti a různým formám, jak na tento fenomén lze nahlížet. Také se v práci objevuje vztah práva a samotné spravedlnosti, který je rozebraný pomocí dalších otázek, které s touto problematikou korespondují. Následně je práce doplněna o dva společenské ideály, kterými je dobro a rovnost. Těmto ideálům se práce věnuje především v závislosti na tématu tohoto díla, jakým je právo a spravedlnost.

KLÍČOVÁ SLOVA

spravedlnost * právo * rovnost * nespravedlnost * zákon * teorie spravedlnosti *

ANNOTATION

The bachelor thesis deals exclusively with justice in law and with issues related to this legal philosophical theory. Part of the work focuses on the concept of justice itself and various ways in which this phenomenon can be viewed. There is also a relationship between law and justice analyzed using other questions that correspond to this issue. Subsequently, the work is complemented by two social ideals, which are goodness and equality. The work deals with these ideals mainly depending on the topic of this work, which is law and justice.

KEYWORDS

justice * law * equality * injustice * law * theory of justice *

Obsah

Čestné prohlášení	2
Poděkování	3
Úvod.....	7
1. Pojem Spravedlnost.....	8
1.1. Platónovo vymezení spravedlnosti.....	8
1.2. Aristotelovo pojetí spravedlnosti	11
1.2.1. Zákonná spravedlnost	12
1.2.2. Částečná spravedlnost	12
1.2.3. Distributivní spravedlnost	13
1.2.4. Opravná spravedlnost	13
1.3. Teorie spravedlnosti.....	14
2. Druhy spravedlnosti	17
2.1. Etická spravedlnost.....	17
2.2. Sociální spravedlnost.....	18
2.2.1. Egalitářská teorie.....	18
2.2.2. Redistributivní teorie.....	19
2.3. Ekonomická spravedlnost	19
2.4. Politická spravedlnost	20
3. Spravedlnost právní (legální)	22
4. Spravedlnost práva	25
4.1. K otázce poznatelnosti spravedlnosti v právu	27
4.2. Právo na spravedlivý proces	30
4.2.1. Spravedlnost v soudním rozhodování	33
4.2.2. Principy a pravidla v právu	34
4.3. Povinnost dodržovat nespravedlivé zákony	37
5. Rovnost.....	42
5.1. Rovnost a její ukotvení v právu	42
5.2. Rovnost a její vztah ke spravedlnosti v právu.....	44

6. Teorie dobra.....	46
6.1. Právo ve vztahu k dobru.....	47
6.1.1 Rozdíl mezi právem a dobrem	50
Závěr.....	52
Použitá literatura	54

Úvod

Bakalářská práce se věnuje pojmu spravedlnost a jejímu vztahu k právu. Tato právně filosofická problematika je velmi těžko definovatelná a také velmi složitě představitelná v praxi. Pro lepší představu je v práci mimo jiné uveden vztah spravedlnosti s trestním právem, jakožto právním odvětvím, které jaksí nejrazantněji zasahuje do lidských práv a svobod.

Toto téma bakalářské práce jsem si vybral také z důvodu mého studia na policejní akademii, tudíž mám určitý vztah k právu samotnému, jeho dodržování a ke spravedlivému jednání. Ostatně tyto hodnoty by měly být blízké každému policistovi.

Tématem této bakalářské práce, jak jsem již nastínil, je právo a spravedlnost. Dva nerozlučné fenomény, které by měly být vždy provázané. Ať už právo bez spravedlnosti by nebylo správným právem, tak i spravedlnost bez práva by byla jaksí nevymahatelná. Sama spravedlnost je stará jako lidstvo samo, úvahy o spravedlnosti lidského jednání se prolínají všemi lidskými kulturami. V průběhu času se vědci, filosofové i obyčejní lidé pokoušeli vytvořit definici spravedlnosti, která by byla všeobecně přijatelná, nikomu se to však nepodařilo. Jedněmi z prvních filosofů, kteří se o to pokoušeli, byli Platón ve své *Ústavě* a Aristotelés v *Etice Nikomachově*. Jejich pohled na spravedlnost přibližují v 1. kapitole této práce.

Právo se vždy profilovalo na základě nějaké koncepce spravedlnosti, proto by mělo zajišťovat rovnost lidí před institucemi, které právo aplikují. Práva jedince by neměla být zatížena žádným břemenem, které není právem předpokládáné. Jde tedy o pojem práva a jeho využití v praxi každodenního života.

S právem a spravedlností úzce souvisí dvě teorie a těmi jsou rovnost a dobro. Tyto teorie přibližují vzájemnou provázanost se spravedlností a právem.

1. Pojem Spravedlnost

Problematika spravedlnosti je stará jako lidstvo samo, úvahy o spravedlnosti lidského jednání, mezilidských vztahů nebo společenského uspořádání jsou součástí všech lidských kultur. V průběhu času se filosofové, vědci či obyčejní lidé snažili vysvětlit, co to vlastně spravedlnost je. Výsledky těchto snah však nejsou natolik úspěšné, aby dokázaly jednoznačně a nezpochybnitelně říci, co je skutečně spravedlivé, či naopak co skutečně spravedlivé není.¹

Na evropské půdě začaly úvahy a spory o spravedlnost, jak se dá očekávat, již u starých Řeků. Problematice spravedlnosti věnovali značnou pozornost někteří sofisté, např. Prótagoras, Thrasymachos, Antifón, Sókratés a po nich pochopitelně Platón a Aristotelés.² Ve starověkém Římě se zase spravedlností zabýval právník Ulpian, který vymezil spravedlnost pomocí tří požadavků:

„*Poctivě žít, nikomu neškodit, každému dávat, co mu patří.*“³

1.1. Platónovo vymezení spravedlnosti

Platón zasvětil zkoumání spravedlnosti *Ústavu*, která je téměř všeobecně považována za jeho nejlepší a filosoficky nejzávažnější spis.

Sókratés, jakožto mluvčí Platónových názorů v *Ústavě*, vyslovuje myšlenku, že lze mluvit o spravedlnosti jako ctnosti jednotlivého muže i o spravedlnosti celé *polis* (*města/obce*). Vzhledem k tomu, že *polis* je mnohem větší útvar než jednotlivec, bude prý vhodné hledat spravedlnost nejprve v *polis* a pak teprve v jednotlivci. Zde tedy Platón zavádí zvláštní a originální myšlenku, že existuje strukturální podobnost mezi *polis* a jednotlivcem, přesněji řečeno mezi *polis* a duší jednotlivce. Tato myšlenka prostupuje celou *Ústavou*, kde je podrobně vyloženo, že dokonalá *polis* má stejné základní ctnosti jako dokonalý jednotlivec, tj. moudrost, statečnost, uměřenost a spravedlnost.

¹VEČEŘA, Miloš. *Spravedlnost v právu*. Brno: Masarykova univerzita, 1997. ISBN 80-210-1644-2. s. 7.

² Pojetí spravedlnosti v Platónově *Ústavě* a v Aristotelově *Etice Nikomachově* | REFLEXE - filosofický časopis. 302 Found [online]. Copyright © OIKOYMENH 2006 [cit. 17.12.2021]. Dostupné

z: https://www.reflexe.cz/Reflexe_35/Pojeti_spravedlnosti_v_Platonove_Ustave_a_v_Aristotelove_Etice_Nikomachove.html

³SOKOL, Jan. *Moc, peníze a právo: esej o společnosti a jejích institucích*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2007. ISBN 978-80-7380-066-6. s. 233.

Je třeba zdůraznit, že když Platón hovoří o spravedlnosti *polis*, nemíní tím nějaké relace *polis* vůči *polis*, nýbrž relace mezi třídami uvnitř *polis*. *Polis* je podle něho spravedlivá tehdy, je-li v ní uskutečněn určitý vnitřní řád, který spočívá v dodržování správných vztahů mezi třídami. Mezi řeckými státy své doby Platón žádnou *polis* za spravedlivou neuznával. *Polis*, kterou popsal jako vzor spravedlnosti, je jeho vlastní myšlenková konstrukce. Načtněme alespoň schematicky, jak tato konstrukce vypadá.

Spravedlivá *polis* má být uspořádána podle normy *to ta hautúprattein*, tj. konat své úkoly. Tato formule předpisuje každé třídě, že má plnit pro *polis* v rámci společenské dělby práce právě to poslání, k němuž je podle své přirozenosti předurčena.⁴

Polis byla vystavěna na třech základních složkách co do složení obyvatel:

- Vládci (či strážci)
- Ochránci (či vojáci)
- Obchodníci, řemeslníci a rolníci

Každá z těchto tři základních „složek“ zdravého státu má svou charakteristiku, od níž se odvíjí určité schopnosti:

- Rozum
- Vznětlivost
- Dychtivost

Na základě těchto tří schopností jsou konstituovány tři základní ctnosti. Přičemž nejdůležitější ctností je spravedlnost, jež je od ostatních tří jaksí odvislá:

- Moudrost
 - Statečnost
 - Uměřenost
- →
→
- Spravedlnost

Pokud bude tedy stát fungovat tak, jak má, bude jeho zřízení obsahovat tři vrstvy obyvatel, z nichž každá představuje určitou přirozenost v jednání; na základě této přirozenosti, pokud bude správně vedena a vychovávána, bude vyvinuta

⁴ Pojetí spravedlnosti v Platónově Ústavě a v Aristotelově Etice Nikomachově | REFLEXE - filosofický časopis. 302 Found [online]. Copyright © OIKOYMENH 2006 [cit. 17.12.2021]. Dostupné

z: https://www.reflexe.cz/Reflexe_35/Pojeti_spravedlnosti_v_Platonove_Ustave_a_v_Aristotelove_Etice_Nikomachove.html

určitá ctnost a propojením těchto tří vrstev lidí a ctností bude moci fungovat zdravý stát.⁵

Jednotlivec je podle Platóna spravedlivý stejným způsobem jako *polis*, tzn. právě tehdy, jestliže každá část jeho duše plní své úkoly. Přitom podle formule *to ta hautúprattein* jsou role jednotlivým částem duše přiděleny takto:

- 1) Rozumová část má vládnout, protože je moudrá a je schopna pečovat o celou duši.
- 2) Část vznětlivá má být poslušna části rozumové a má být jejím spojencem (podobně jako jsou válečníci pomocníky správců).
- 3) Obě tyto části, zušlechtěné náležitou směsí gymnastické a múzické výchovy, mají vládnout nad žádostivostí, která v duši každého člověka představuje nejmohutnější složku a je svou přirozeností nejchťivější peněz.

Důležité je uvědomit si, že formule *to ta hautúprattein* předpisuje jednotlivým částem duše v jejich vzájemných vztazích určitý status. Neříká nic o chování člověka jako celku vůči jiným lidem.

Z Platónovy koncepce nutně vyplývá, že vlastnost být spravedlivý nebo nespravedlivý náleží primárně částem duše. Nejmenší jednotkou, která může být spravedlivá nebo nespravedlivá, není jednotlivec, nýbrž část duše. Každá část má totiž zachovávat status, který jí formule *to ta hautúprattein* přiděluje, a nemá usilovat o postavení, které jí nepřísluší.

Jako spravedlivého označuje takový typ jednotlivce, v jehož duši každá část koná své úkoly, jako nespravedlivé naopak označuje všechny typy jednotlivců, v jejichž duších se ujala vlády některá nižší část duše.

Platón opomněl objasnit, zda je podle něj typ spravedlivého člověka spravedlivý vůči lidem a zda lidé podle něj nespravedliví jsou nespravedliví v mezilidských vztazích.⁶

⁵ Theses.cz – Vysokoškolské kvalifikační práce [online]. Copyright © [cit. 17.12.2021]. Dostupné z: https://theses.cz/id/zbfs05/Diplomov_prce_-_Tischlerov.pdf

⁶ Pojetí spravedlnosti v Platónově Ústavě a v Aristotelově Etice Nikomachově | REFLEXE - filosofický časopis. 302 Found [online]. Copyright © OIKOYMENH 2006 [cit. 17.12.2021]. Dostupné

1.2. Aristotelovo pojetí spravedlnosti

Aristotelés napsal již ve svém mládí spis *O spravedlnosti*, který se nezachoval. K problému spravedlnosti se Aristotelés vrátil, když psal ve zralých letech *Etiku Nikomachovu*. V ní vyhradil rozboru pojmu spravedlnosti a pojmů příbuzných celou 5. knihu.

Spravedlnost je pro něj ctnost ve vztazích mezi jednotlivci, jakožto rovnoprávními občany *polis*.⁷

„Co se týče spravedlnosti a nespravedlnosti, musíme uvažovati o tom, jakých jednání se týkají, jakou středností (*mesotés*) jest spravedlnost (*dikaioσύνη*) a čeho středem (*meson*) jest právo (*to dikaion*).“⁸

Z uvedeného citátu je patrné, že ohlášený program se skládá ze tří bodů. Tyto body jsou pro metodu, kterou Aristotelés v *Etice Nikomachově* uplatňuje, typické. Při zkoumání kterékoli ctnosti se snaží přesně určit, kterého okruhu jeví se příslušná ctnost týká. Skutečnost, že Aristotelés považuje spravedlnost za střednost (*mesotés*), je součástí jeho teorie o povaze mravních ctností. Aristotelés dělil ctnosti, jak je známo, na dianoetické (rozumové) a etické (mravní). Mravní ctnosti pokládal za střednosti mezi dvěma špatnostmi, z nichž jedna spočívá v nedostatku, druhá v nadbytku. Mezi ctnosti tohoto druhu řadil i spravedlnost. V souvislosti se spravedlností jakožto ctností zkoumá Aristotelés i spravedlnost jakožto normu.

Dospěl k výsledku, že existují dva druhy spravedlnosti, a to spravedlnost zákonná (celková) a spravedlnost částečná. Pouze o spravedlnosti částečné dokazoval, že je středností. Tuto spravedlnost rozdělil na další dva druhy, a to distributivní a opravnou. Podívejme se nyní ve stručnosti, jak Aristotelés jednotlivé druhy spravedlnosti charakterizoval.⁹

z: https://www.reflexe.cz/Reflexe_35/Pojeti_spravedlnosti_v_Platonove_Ustave_a_v_Aristotelove_Etice_Nikomachove.html

⁷Digitální knihovna UPCE [online]. Copyright © [cit. 21.12.2021]. Dostupné

z: https://dk.upce.cz/bitstreamupce/handle/10195/76210/DP_Vojvodik_final.pdf?sequence=4

⁸ARISTOTELÉS. *Etika Nikomachova*. 2. rozš. vyd. Přeložil Antonín KRÍŽ. Praha: P. Rezek, 1996. ISBN 80-901796-7-3. s. 122.

⁹Pojetí spravedlnosti v Platónově Ústavě a v Aristotelově Etice Nikomachově | REFLEXE - filosofický časopis. 302 Found [online]. Copyright © OIKOYMENH 2006 [cit. 17.12.2021]. Dostupné

z: https://www.reflexe.cz/Reflexe_35/Pojeti_spravedlnosti_v_Platonove_Ustave_a_v_Aristotelove_Etice_Nikomachove.html

1.2.1. Zákonná spravedlnost

V pojetí zákonné (celkové) spravedlnosti Aristoteles zcela navazuje na tradiční řecké názory. Vychází z rozšířeného pojetí, že člověk spravedlivý je pouze ten, kdo dodržuje zákony, a nespravedlivý je ten, kdo je překračuje. Zákony regulují všechno, co směřuje buď k prospěchu celku nebo těch, kteří vládou. Spravedlivým se tak (v jednom slova smyslu) nazývá to, co v občanském kolektivu působí blaženost a její části. Zákon přikazuje chovat se statečně, uměřeně, čestně, zkrátka v souladu se všemi ctnostmi. Aristotelés stručně poznamenává, že správnost příkazů závisí na kvalitě zákonů. Takováto spravedlnost je úplnou ctností, nikoli však prostě, nýbrž vzhledem k druhému.¹⁰

1.2.2. Částečná spravedlnost

Částečná spravedlnost není celkovou ctností vůči druhým, nýbrž jedna z ctností, která stojí z logického hlediska na téže úrovni jako uměřenost, statečnost atd. Na tuto částečnou spravedlnost zaměřil Aristotelés svou pozornost. Také pro částečnou spravedlnost je charakteristické, že se uplatňuje ve vztazích k druhým a že je cizím dobrem. Spravedlivým v užším slova smyslu je ten, kdo respektuje rovnost. Spravedlnost jakožto norma je totožná s principem rovnosti. Spravedlnost jakožto ctnost pak spočívá v dodržování rovnosti. A na druhé straně je zase nespravedlivý člověk, tj. člověk, který porušuje rovnost a chce mít více; nespravedlnost jako princip je nerovnost a nespravedlnost jako vada se projevuje porušováním rovnosti. Je zajímavé, že Aristotelés dokazuje existenci částečné nespravedlnosti nepřímo, a to tak, že nejdříve dokazuje existenci částečné nespravedlnosti. Tuto nespravedlnost ztotožňuje v podstatě s nectností, tj. snaha mít více na úkor druhých. Rovnost se má podle něho k zákonnosti jako část k celku, stejně jako nerovnost k protizákonnosti. Každá nerovnost je protizákonnost, ale ne každá protizákonnost je nerovnost. Jako

¹⁰ Pojetí spravedlnosti v Platónově Ústavě a v Aristotelově Etice Nikomachově | REFLEXE - filosofický časopis. 302 Found [online]. Copyright © OIKOYMENH 2006 [cit. 17.12.2021]. Dostupné

z: https://www.reflexe.cz/Reflexe_35/Pojeti_spravedlnosti_v_Platonove_Ustave_a_v_Aristotelove_Etice_Nikomachove.html

celek a část se k sobě mají i zmíněné dva druhy spravedlnosti a nespravedlnosti.¹¹

1.2.3. Distributivní spravedlnost

Distributivní spravedlnost, jak už název napovídá, se uplatňuje v rozdělování. Aristotelés však neříká dostatečně jasně, kterých oblastí se toto rozdělování týká. V 5. knize *Etiky Nikomachovy* sděluje, že tento druh částečné spravedlnosti se uplatňuje v rozdělování peněz nebo poct nebo jiných věcí, které se dají dělit mezi ty, kdo mají podíl na občanství (ústavě); v tom se totiž jeden ve srovnání s druhým může mít i nestejně i stejně. V literatuře se Aristotelův text často interpretuje tak, že distributivní spravedlnost se týká i rozdělování politických práv. Je pochopitelně možné aplikovat ji i na tuto sféru, ale z Aristotelova výkladu to jednoznačně nevyplývá. Tam se výslovně hovoří jen o rozdělování vnějších statků.

Aristotelés dost podrobně popisuje, jak se má v rozdělování uplatňovat rovnost, na niž je distributivní spravedlnost založena. Rovnost je jakýmsi středem a úměrou. Distributivní spravedlnost se tedy uplatňuje nejméně mezi čtyřmi členy, a to dvěma osobami, které jsou ve hře, a dvěma věcmi. Přitom se přihlíží jak k osobám, kterým se přiděluje, tak k věcem, které jsou přidělovány. Tato spravedlnost je založena na geometrické úměře. Kdyby se například rozdělování provádělo ze společných peněz, uskutečnilo by se v tom poměru, v jakém jsou vklady. Pro Aristotelův výklad je charakteristické, že je v něm aplikována (je otázka, zda vhodně) řada matematických pojmů a svérázným způsobem matematizován pojem spravedlnost.¹²

1.2.4. Opravná spravedlnost

Spravedlnost opravná se uplatňuje ve stycích mezi lidmi, a to jak dobrovolných, např. prodej, koupě, tak nedobrovolných, např. krádež, cizoložství atd. Na rozdíl

¹¹ Pojetí spravedlnosti v Platónově Ústavě a v Aristotelově Etice Nikomachově | REFLEXE - filosofický časopis. 302 Found [online]. Copyright © OIKOYMENH 2006 [cit. 17.12.2021]. Dostupné

z: https://www.reflexe.cz/Reflexe_35/Pojeti_spravedlnosti_v_Platonove_Ustave_a_v_Aristotelove_Etice_Nikomachove.html

¹² Pojetí spravedlnosti v Platónově Ústavě a v Aristotelově Etice Nikomachově | REFLEXE - filosofický časopis. 302 Found [online]. Copyright © OIKOYMENH 2006 [cit. 17.12.2021]. Dostupné

z: https://www.reflexe.cz/Reflexe_35/Pojeti_spravedlnosti_v_Platonove_Ustave_a_v_Aristotelove_Etice_Nikomachove.html

od spravedlnosti distributivní, je spravedlnost opravná založena na úměře aritmetické. Na hodnotě osob, tedy na tom, zda jsou si rovné nebo ne, nezáleží. Je lhostejné, zda dobrý člověk oloupil špatného, nebo špatný dobrého. Zákon v tomto případě s osobami zachází jako s rovnými. Aristotelés chápe škodu, kterou spáchala osoba x vůči osobě y, jako dva aspekty nerovnosti, tj. jako prospěch provinilého a škodu poškozeného. Soudce se snaží obnovit rovnost tím, že pachateli ukládá pokutu a odnímá mu jeho zisk. Opravnou spravedlnost pojímá Aristotelés jako střed mezi pokutou a ziskem.¹³

1.3. Teorie spravedlnosti

Převládající názor je, že vlastní povaha teorie spravedlnosti a její úkoly jsou sporné.

Na jedné straně stojí názor že formální principy, které se v podstatě dají redukovat na určité formy rovnosti, charakterizují základní princip spravedlnosti. Nejslavnější učení tohoto druhu je Kantův kategorický imperativ. Podle kterého je kritériem morálnosti (a tím spravedlnosti) požadavek, aby subjekt jednal jen podle takové zásady, o které chce, aby se stala univerzálně platnou. Ovšem tato zásada nestačí k určení toho, co je spravedlivé, neboť co kdo je ochoten akceptovat za obecné pravidlo může být velmi různé. Ukazuje se, že formální zásady jako Kantův kategorický imperativ nebo Hareův podobný princip univerzality nestačí k vymezení spravedlnosti. Tyto teorie naznačují jen jeden ze znaků spravedlnosti, totiž formální obecnost normativních pravidel morálky a práva.

Podle jiných teorií je tu blízké spojení mezi teorií spravedlnosti a definicí optimální společnosti. Nejvýznamnější nebo alespoň nejvíce diskutovanou teorií toho druhu je Rawlsova teorie spravedlnosti jako fairness (slušnost).

Podle Rawlse je spravedlivá taková společnost, jejíž instituce realizují takové rozdělování společensky významných statků, že při tom zachovávají stejné svobody všech členů společnosti a stejné šance na přístup k veřejným funkcím; nestejnost přidělení statků je přijatelná právě tehdy, když tato nestejnost je ve

¹³ Pojetí spravedlnosti v Platónově Ústavě a v Aristotelově Etice Nikomachově | REFLEXE - filosofický časopis. 302 Found [online]. Copyright © OIKOYMENH 2006 [cit. 17.12.2021]. Dostupné

z: https://www.reflexe.cz/Reflexe_35/Pojeti_spravedlnosti_v_Platonove_Ustave_a_v_Aristotelove_Etice_Nikomachove.html

prospěch nejméně privilegovaných členů společnosti, Rawls předpokládá že těmito členy jsou všichni členové společnosti.¹⁴

Měli bychom si tedy představit, že účastníci společenské kooperace zvolí jedním společným aktem principy, které mají určit základní práva a povinnosti a vymežit dělení společenských přínosů. Lidé mají předem rozhodnout, jak mají usměřňovat své vzájemné nároky, a co má být základní chartou jejich společnosti. Právě tak jako každá osoba musí racionální úvahou rozhodnout, co je pro ni dobré, tj. systém cílů, jimž by se měla z racionálních důvodů věnovat, tak se nějaká skupina osob musí jednou provždy rozhodnout, co bude pokládat za spravedlivé a nespravedlivé.¹⁵

Právě tato zásada akceptuje sociálně-ekonomický stav neomezeného kapitalismu, neboť růst produktivity práce a rozšíření hrubého společenského produktu, nevylučují ani nezaměstnanost ani rozšíření relativní bídy, když se jen absolutní bída těch nejchudších trochu zmírní. Tato zásada také nebere zřetel na skutečnost, že relativní bída fakticky omezuje politickou svobodu chudých. Je to „svolení“ k vládě super bohatých, která je omezena jen principem formální rovnosti politických šancí, které jsou však do značné míry nemožné.¹⁶

Protipólem Rawlsovo teorie spravedlnosti je jeho vlastní utilitaristická teorie. Jako hlavní pilíř utilitaristické teorie si Rawls vybírá princip maximalizace průměrného užitku na jednotlivce, případně princip maximalizace užitku celkového ve společnosti.¹⁷

Význam utilitaristických teorií spravedlnosti tkví především v tom, že nepracují s náboženskými nebo metafyzickými předpoklady. Morální posouzení lidských činů závisí výlučně na následcích způsobu jednání. Jednání je morální, když přináší co nejvyšší užitek co největšímu počtu lidí. Hodnota jednání tedy nezávisí na nějakých ideálních požadavcích, nýbrž výlučně na hodnocení následků jednání. Tato užitečnostní úvaha definuje morální jednání právě tím, že zkoumá součet užiteků a škod všech osob. Nejde o maximalizaci užitku jednajícího, nýbrž o maximalizaci užiteků všech členů společnosti.

¹⁴*Právník: Teoretický časopis pro otázky státu a práva.* 134. 1995. ISSN 0324-7007. s. 518–519.

¹⁵ Informační systém [online]. Copyright ©BLR [cit. 21.02.2022]. Dostupné z: https://is.muni.cz/el/1422/jaro2006/MP216Z/11SPRA_1.pdf

¹⁶*Právník: Teoretický časopis pro otázky státu a práva.* 134. 1995. ISSN 0324-7007. s. 519.

¹⁷ [online]. [cit. 21.02.2022]. Dostupné z: http://pes.fsv.cuni.cz/recenze_pelikanova_teursprav.htm

Proti této základní formě utilitarismu bylo vzneseno množství námitek. Je to především problém sumace užitek a škod různých subjektů. Není vůbec jasné, jak tuto sumaci rozvést, když to nemá být posouzení zájmů jednotlivce z hlediska nějaké nadřazené instance, nýbrž vlastní hodnocení účastněných osob, jak zdůrazňuje utilitarismus. Utilitaristické představy lze proto chápat jen jako regulativní a obrazné určení, nikoli jako spočitatelný návod morálního hodnocení a metodu k nalézání morálně optimálního jednání.

Značná část aktuálních teorií spravedlnosti staví na liberalistických základech. Je vedena zásadou, že spravedlivá společnost musí každému jednotlivci zaručit svobodnou volbu životního plánu a životní cesty. Usiluje proto o maximalizaci svobod jednotlivce, pokud tyto svobody jsou slučitelné se stejnými svobodami všech členů společnosti. Ve skutečnosti nejde o svobodu jako takovou, nýbrž o komplex různých svobod, které často jsou mezi sebou v rozporu, nebo jejichž realizace často vede ke konfliktům. Např. neomezená svoboda ekonomická může ve svých následcích vést k omezování politických svobod a životních možností velkého množství jiných lidí.¹⁸

¹⁸*Právník: Teoretický časopis pro otázky státu a práva.* 134. 1995. ISSN 0324-7007. s. 519–520.

2. Druhy spravedlnosti

Spravedlnost lze dělit dle mnoha kritérií. V této práci se zaměřím na dělení spravedlnosti dle sociálních řádů. Při strukturování sociálních řádů je třeba vycházet z výčtu základních oblastí společenského života, kterými jsou zde zejména ekonomika, politika, právo, morálka a náboženství, lze však rozlišit i stránky sociální reality, které mají určitý vnitřní řád. Návazně pak lze vydělit především tyto okruhy spravedlnosti, přičemž jejich pořadí nevyjadřuje jejich sociální dosah, ale spíše logiku výkladu:

- právní (legální),
- etická (mravní, morální),
- sociální,
- ekonomickou,
- politickou apod.

Lze dále vydělit i spravedlnost historickou, environmentální, feministickou apod.¹⁹ Spravedlnosti legální se budu věnovat samostatně ve 3. kapitole.

2.1. Etická spravedlnost

Oblast etické (morální) spravedlnosti je poměrně velice široká a etikové často vnímají etickou spravedlnost jako spravedlnost základní a univerzální. Vyplývá to ze skutečnosti, že spravedlnost představuje jeden z ústředních pojmů morální filosofie, označující celkový životní postoj člověka, jenž mu teprve umožňuje dospívat pomocí dalších ctností ke správnému konání a dobrému životu. Spravedlnost je zde chápána především jako morální (etická) hodnota. Etika chápe spravedlnost jednak subjektivně jako ctnost vyznačující lidský postoj „být spravedlivý“ a jednak objektivně jako ideu či princip spravedlnosti, který slouží i jako měřítko úsudku o normách jednání (právních, ekonomických, politických apod.).²⁰

Pro srovnání se podívejme na několik názorů, co to vlastně etická (morální) spravedlnost je. Dle Kelsena je spravedlnost iracionální ideál. Přestože je pro lidské jednání nezbytný, lidskému poznání zůstává nepřístupný. Spravedlnost je

¹⁹VEČEŘA, Miloš. *Spravedlnost v právu*. Brno: Masarykova univerzita, 1997. ISBN 80-210-1644-2. s. 70.

²⁰VEČEŘA, Miloš. *Spravedlnost v právu*. Brno: Masarykova univerzita, 1997. ISBN 80-210-1644-2. s. 71-72.

jedno z kritérií hodnocení podle morálky – nespravedlivé právo odporuje morálním normám, spravedlnost je morální představou, míní Devlin. Proto je absolutní spravedlnost nemožná, vždy ji bude někdo vnímat jako nespravedlnost – individuální vnímání.

Spravedlnost se váže na člověka – od něho vychází, k němu směřuje, jeho jednání je hodnocené jako spravedlivé a také normativní systémy jsou lidským dílem. Morálka se vyvíjí, co bylo před 50 lety nemorální, je dnes běžné. Proto je nutné spravedlnost posuzovat i v čase.²¹

2.2. Sociální spravedlnost

Pojem sociální spravedlnosti se zrodil v kontextu řady sociálních a reformátorských hnutí, byl rozpracován a ideologizován socialisty a postupně ho od socialistů převzala i některá další myšlenková hnutí. Socialisté v sociální spravedlnosti spatřovali především materiálně podmíněné „spravedlivé“ uspořádání společnosti oproti existující společnosti „nespravedlivé“. Zřetelnou odlišnost spravedlnostního hodnocení z pohledu sociální spravedlnosti vyjádřil výstižně již B. Engels myšlenkou, že „to, co je spravedlivé z hlediska morálky nebo i práva, může se ukázat zdaleka ne spravedlivým v oblasti sociální“.²²

Pojem sociální spravedlnosti se postupně vžil pro určitou podobu distributivní spravedlnosti, která má při rozdělování společenských zdrojů a společenských břemen mít na zřeteli sociální vyrovnání, tedy směřuje ke společnosti, ve které by byla zmírněna sociální nerovnost. Společným jmenovatelem pro různé teorie sociální spravedlnosti se postupně stal požadavek, aby každý jedinec měl jako člen společnosti právo požadovat určitou část společného bohatství, a to v podobě jedné z těchto dvou myšlenkových teorií:²³

2.2.1. Egalitářská teorie

Základem egalitářské, neboli rovnostářské teorie je snaha eliminovat jakékoli sociální napětí. Toto téma je živé i v současných demokratických zemích, egalitáři však problematiku řeší *ad absolutum* a vydávají se cestou odstranění

²¹ Informační systém [online]. Copyright © [cit. 07.01.2022]. Dostupné z: https://is.muni.cz/th/sj9fs/Spravedlnost_v_pravu.pdf

²²VEČEŘA, Miloš. *Spravedlnost v právu*. Brno: Masarykova univerzita, 1997. ISBN 80-210-1644-2. s. 77.

²³VEČEŘA, Miloš. *Spravedlnost v právu*. Brno: Masarykova univerzita, 1997. ISBN 80-210-1644-2. s. 77.

všech a zvláště pak ekonomických rozdílů, zavedení rovnosti v soukromém vlastnictví a přerozdělení vyrobených statků, obvykle bez ohledu na individuální zásluhy. Z výše popsaného je patrné, že egalitářská teorie se uplatňuje v socialistických státních zřízeních a může vést až ke komunistickému zrušení soukromého vlastnictví.²⁴

2.2.2. Redistributivní teorie

V dnešní době je daleko uznávanější teorie redistributivní, která sociální spravedlnost spatřuje spíše v možnosti podílet se určitým způsobem na užívání společenského bohatství, například zajištěním minimální mzdy k udržení sociálního minima. Tato myšlenka, sice v určitém smyslu ubírá z veřejných peněz ve prospěch jedinců, kteří sami nijak nepřispívají, současně však prospívá celku obecně vyšším životním standardem a nižší kriminalitou.²⁵

2.3. **Ekonomická spravedlnost**

Oblast ekonomické spravedlnosti lze vyjádřit poměrně snadno otázkou: na jakém základě by mělo být ekonomické zboží a služby rozdělovány, aby byly rozdělovány spravedlivě? Z této otázky by se zdálo, že ekonomická spravedlnost má velmi blízko ke spravedlnosti sociální. Již tím, že obě jsou vlastně druhem distributivní spravedlnosti a někteří autoři mají přímo tendenci ekonomickou spravedlnost ztotožňovat se spravedlností distributivní. Referenční hodnoty, z nichž ke spravedlnostnímu ohodnocení distribuce užiteků (resp. břemen) přistupuje ekonomická a sociální spravedlnost ovšem nejsou totožné, i když některé jsou společné.²⁶

Oblast ekonomické spravedlnosti je svébytnou a i běžnou lidskou zkušeností specificky vnímanou sférovou spravedlností, kterou nelze jednoduše ztotožnit s etickou, sociální nebo legální spravedlností. Má svá vlastní pravidla ovlivněná specifickými mechanismy společenské produkce hodnot (zboží) a existencí a působením trhu ve většině oblastí ekonomických aktivit. Úvahy a postuláty

²⁴ Koncepty spravedlnosti - SMS ČR - Rok v obci. SMS ČR - Rok v obci [online]. [cit. 23.02.2022]. Dostupné z: <http://www.rokvobci.cz/rukovet-starosty/detail/19-koncepty-spravedlnosti/>

²⁵ Koncepty spravedlnosti - SMS ČR - Rok v obci. SMS ČR - Rok v obci [online]. [cit. 23.02.2022]. Dostupné z: <http://www.rokvobci.cz/rukovet-starosty/detail/19-koncepty-spravedlnosti/>

²⁶ VEČEŘA, Miloš. *Spravedlnost v právu*. Brno: Masarykova univerzita, 1997. ISBN 80-210-1644-2. s. 89.

ekonomické spravedlnosti, zahrnující i hlediska utilitaristické a společenské efektivnosti, mají své místo v oblasti právo tvorby, dotýkající se obchodněprávních vztahů (obchodního a finančního práva, ale i práva občanského a některých dalších právních odvětví) stejně jako i realizace práva, včetně jeho aplikace.²⁷

2.4. Politická spravedlnost

Oblast politických (mocenských) vztahů představuje objekt spravedlnostního hodnocení, která je odlišná od jiných oblastí spravedlnosti zejména aktualizací otázek svobody a rovnosti občanů, demokratického výkonu vlády ze strany státních institucí ve vztahu k občanu, ale i vztahy mezi státy, včetně způsobu řešení vzájemných konfliktů (např. spravedlivou, resp. nespravedlivou válkou).

John Rawls ve své *Teorii spravedlnosti* úzce spojuje politickou spravedlnost s legální spravedlností, tj. se spravedlností ústavy. Ústava má být jednak spravedlivou procedurou, jež splňuje požadavky stejné svobody pro všechny, tj. aby zajišťovala princip (stejně) participace spočívající ve stejném přístupu (alespoň ve formálním smyslu) k veřejným úřadům. Jednak má být utvářena tak, aby za každého dostupného spravedlivého uspořádání vedla nejpravděpodobněji ke spravedlivému a efektivnímu zákonodárství. Předpokladem politické spravedlnosti je spravedlivá ústava jako spravedlivá procedura, která ovšem může, ale nemusí vyústit ve spravedlivý výsledek v podobě rovné participace všech subjektů na politickém životě a nestranné (férové) rivality všech soupeřících politických sil (zvl. politických stran) a spravedlivé dělby moci mezi orgány veřejné moci. Nalézt principy politické spravedlnosti korespondující spravedlivým politickým vztahům je komplikováno politickým stranictvím a zaangažovaností všech subjektů politického života, včetně samotných teoretiků politické spravedlnosti. Principy politické spravedlnosti musí vycházet z implicitních mechanismů politického života a funkce politického systému ve společnosti musí být nestranné ve vztahu

²⁷VEČEŘA, Miloš. *Spravedlnost v právu*. Brno: Masarykova univerzita, 1997. ISBN 80-210-1644-2. s. 91–92.

k jednotlivým politickým reprezentacím. Je ovšem velmi obtížné tyto principy explicitně formulovat, a proto jde o tematiku málo rozpracovanou.²⁸

Politická spravedlnost se např. dle Rawlse úzce pojí se spravedlností legální a to konkrétně v souvislosti s ústavou, která má být jednak spravedlivou procedurou zajišťující stejný přístup k veřejným úřadům, jednak má vést k nejpravděpodobněji spravedlivému a efektivnímu hospodářství. Rawls také formuluje tři druhy soudů potřebných ke zjednodušení uplatnění obou principů spravedlnosti. Píše, že občané musejí umět:

- posoudit, zda legislativa a sociální politika jsou spravedlivé;
- rozhodnout, která ústavní zařízení, zaměřená na smiřování protikladných pojetí spravedlnosti, jsou opravdu spravedlivá;
- rozhodnout, kdy se mají cítit být vázáni rozhodnutím většiny a kdy nikoli²⁹

Z toho Rawls konečně vyvozuje, že:

„občané musejí být schopni stanovit základy a meze politických povinností a závazků.“³⁰

²⁸VEČEŘA, Miloš. *Spravedlnost v právu*. Brno: Masarykova univerzita, 1997. ISBN 80-210-1644-2. s. 92–93.

²⁹ Koncepty spravedlnosti - SMS ČR - Rok v obci. SMS ČR - Rok v obci [online]. [cit. 24.02.2022]. Dostupné z: <http://www.rokvobci.cz/rukovet-starosty/detail/19-koncepty-spravedlnosti/#sdfootnote1sym>

³⁰ Koncepty spravedlnosti - SMS ČR - Rok v obci. SMS ČR - Rok v obci [online]. [cit. 24.02.2022]. Dostupné z: <http://www.rokvobci.cz/rukovet-starosty/detail/19-koncepty-spravedlnosti/#sdfootnote1sym>

3. Spravedlnost právní (legální)

Legální spravedlnost tvoří běžnou součást spravedlnostních úvah a soudů každodenního života. Spravedlnost je obvykle lidmi identifikována buď s morální spravedlností jako ctností a postojem jednat spravedlivě nebo je spojována s požadavky práva, kdy jednat spravedlivě znamená naplňovat právo. Rozdílnost morální spravedlnosti od spravedlnosti legální je vnímána spontánně v míněních lidí jako morální spravedlností ohodnocení právních jevů, ať už soudních rozhodnutí, právních norem, právního (resp. protiprávního) jednání apod.

E. Chalupný rozdíl zákonné a morální spravedlnosti důrazně charakterizoval slovy, že právní spravedlnost je formální, ne reálná, ani ideální.³¹ Petr Nesvadba vidí jednání institucí, státu a jedinců podle zákonných norem jakožto zákonnou spravedlnost v sousloví: „bylo spravedlnosti učiněno zadost“.³²

Za výstižný považuji výrok J. Derridy: „Právo má snahu uskutečňovat se ve jménu spravedlnosti a spravedlnost chce být zakotvena v právu.“³³

Přes teoretické oddělení spravedlnosti legální a morální, dochází často k jejich prolínání. Pro vymezení vztahu spravedlnosti práva a spravedlnosti morálky vyjděme ze vztahu těchto normativních systémů samotných.

Moderní tendence vztahu práva morálky se projevují od-moralizováním a re-moralizováním práva. V prvním případě se jedná o redukci morálního základu v jednotlivých skutkových podstatách, v druhém o obnovení zastaralých morálních představ. Stejně tak může být jistá situace terčem posuzování spravedlnosti jen z hlediska právního nebo etického. Pokud se hodnocení minou, nemůže nastat konflikt. Hodnotíme-li oba systémy, dojde ke třem možným situacím:

- právo i morálka hodnocené jako spravedlivé – nenastává konflikt,
- právo hodnocené jako nespravedlivé, morálka jako spravedlivá – záleží na každém jedinci, který normativní systém považuje za autoritativnější,
- právo hodnocené jako spravedlivé, morálka nespravedlivá – opět záleží na intenzitě vnitřního přesvědčení a možné sankci.

³¹VEČEŘA, Miloš. *Spravedlnost v právu*. Brno: Masarykova univerzita, 1997. ISBN 80-210-1644-2. s. 103.

³²NESVADBA, Petr. *Filosofie a etika*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2006. Vysokoškolské učebnice (Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk). ISBN 80-86898-92-X. s. 314.

³³DERRIDA, Jacques. *Síla zákona: "mystický základ autority"*. Praha: OIKOYMENH, 2002. Oikúmené (OIKOYMENH). ISBN 80-7298-049-1. s. 22.

K morálce mají lidé blíž nejen vzhledem k tomu, že z velké části vychází z jejich vnitřního přesvědčení, ale také proto že toto přesvědčení vznikalo přirozeně a společnost si jej tvořila sama jako autonomní normativní systém.

Oproti tomu heteronomní právo je směřováno k adresátům z nadřazeného postavení jeho tvůrců.³⁴

Spravedlnost, aby byla co nejučinnější a nejideálnější musí prolínat všechny fáze, kterými právo prochází – tzn. od vzniku až ke konečnému užívání v praxi, přičemž v každé této fázi jsou kladeny nároky na jiné subjekty:

- Tvorba práva – aby bylo právo spravedlivé de lege lata (podle platného zákona), mělo by se co nejvíce přibližovat právu de lege ferenda (podle budoucího zákona). Jde nejen o spravedlivé znění právních předpisů, ale též o jejich účel, vnitřní nerozpornost a spravedlivé stěžejní zásady právního předpisu či principy celého právního odvětví.³⁵
- Interpretací práva se rozumí výklad práva, tj. právního textu, psaného práva. Účelem výkladu právního předpisu je poznání významu, smyslu a účelu právní normy (ratio legis aplikované na konkrétní právní případ).³⁶
- Jednání v souladu s legální spravedlností je jednání lidí v souladu se zákonem, chování dle hmotných a procesních právních norem, ať jsou samy o sobě spravedlivé či nikoli. Miloš Večeřa upozorňuje na odlišný význam pojmu zákonnost, jež by mohl být s legální spravedlností zaměňován. Zákonnost je chápána ve smyslu závaznosti práva, povinnosti pro subjekty, jimž je právo adresováno, ho dodržovat. Zákonnost říká: jsi vázán zákonem, chovej se v souladu s ním.³⁷

Legální spravedlnost představuje základní a podle pozitivistů jedinou a výlučnou problematiku spravedlnosti v právu, nevyčerpává ji však. Další významnou

³⁴ Informační systém [online]. Copyright © [cit. 20.01.2022]. Dostupné z: https://is.muni.cz/th/sj9fs/Spravedlnost_v_pravu.pdf

³⁵ Informační systém [online]. Copyright © [cit. 20.01.2022]. Dostupné z: https://is.muni.cz/th/sj9fs/Spravedlnost_v_pravu.pdf

³⁶ Informační systém [online]. Copyright ©. [cit. 28.01.2022]. Dostupné z: https://is.muni.cz/el/1422/podzim2008/MP113Zk/um/1.r. Interpretace_prava.pdf

³⁷ Informační systém [online]. Copyright © [cit. 20.01.2022]. Dostupné z: https://is.muni.cz/th/sj9fs/Spravedlnost_v_pravu.pdf

problematikou spravedlnosti v právu je i otázka spravedlnosti samotného práva.³⁸

³⁸VEČEŘA, Miloš. *Spravedlnost v právu*. Brno: Masarykova univerzita, 1997. ISBN 80-210-1644-2. s. 103.

4. Spravedlnost práva

Koncept spravedlnosti hrál v právu vždy zásadní význam a právo se vždy profilovalo ve vyjádření jeho vztahu ke spravedlnosti.³⁹

Teorie hovoří o tom, že je třeba aby spravedlnost zajistila rovnost lidem před zákonem, před institucemi, které právo aplikují a nezatížila práva jedince jakýmkoliv břemenem, které není právem předpokládané. Jde tedy o pojem práva a jeho využití v praxi každodenního života.

A právě právo a jeho aplikace se v posledních letech v České republice ubírá zvláštním směrem a řada občanů má díky své osobní zkušenosti pocit, že jeho aplikace je na hraně, mnohdy za hranou ústavnosti, přičemž Ústavní soud je pro ně meta vzdálená a podmíněná letitými nákladnými spory.

Je to nejen tím, že se náš právní řád velice košatí a občan se v té složitosti ztrácí, mnohdy ani odborník není schopen vysvětlit jeho zákoutí. Důsledkem je, že nedokáže svá práva chránit, realizovat nebo aplikovat a používat bez odborné pomoci. Spravedlnost a morálka jako pojmy a principy se stávají tak neuchopitelnými, a namísto ochrany zakládají nerovnosti. Možná, že se s tím mnozí naučili kalkulovat, mnohdy, zdá se, že úmyslně a s jasným cílem.⁴⁰

Právně filosofické (ale i sociologické, antropologické a další) teorie proto často chápou právo jako vyjádření ideje spravedlnosti, tedy jako zosobnění spravedlnosti, nebo vztah spravedlnosti a práva vyjadřují v podstatě tautologickým vymezením: spravedlnost je mírou práva a právo je mírou spravedlnosti. Právo ovšem evidentně není výsadní doménou ideje spravedlnosti, a proto je třeba tento vztah spíše obrátit a považovat právo za vyjádření určité podoby spravedlnosti.

Tradiční liberálové vycházeli z myšlenky, že spravedlnost je hodnota či představa, která zákonu předchází, a měla by tedy být v zákonu vyjádřena.

Právnímu pozitivismu se však podařilo zpochybnit existenci pozitivních kritérií spravedlnosti, aby pak samu právní normu učinili kritériem spravedlnosti.

Existující platné (pozitivní) právo je vždy vyjádřením určité koncepce spravedlnosti, představuje určitou podobu spravedlnosti. Právo jako zosobnění

³⁹VEČEŘA, Miloš. *Spravedlnost v právu*. Brno: Masarykova univerzita, 1997. ISBN 80-210-1644-2. s. 141.

⁴⁰ Spravedlnost, právo, vlastnictví - Česká justice. Homepage - Česká justice [online]. [cit. 21.01.2022]. Dostupné z: <https://www.ceska-justice.cz/blog/spravedlnost-pravo-vlastnictvi/>

určité koncepce spravedlnosti ovšem může být samo objektem spravedlnostního ohodnocení, usilujícího o zodpovězení otázky, zda je pozitivní právo spravedlivé či nikoliv.⁴¹

Postoj pozitivistů lze rozdělit na dvě koncepce: jedni mají za to, že vše může být obsahem práva, co je stanoveno v předepsané formě a podepřeno mocí, druzí považují za možné a nutné, aby právo stálo na racionálně uvážených základech a bylo podepřeno úvahami o účelnosti a spravedlnosti práva.⁴²

Spravedlnost pozitivního práva nemůže být ovšem *ex definitione* (podle definice) měřena konceptem legální spravedlnosti. Pojem zákonné (legální) spravedlnosti implicitně vyjadřuje, že spravedlivé je to, co je *secundum legem* (podle zákona). Jestliže je zde pozitivní právo samo postaveno jako objektivizované kritérium, nemůže být ohodnoceno jinak, než jako spravedlivé.⁴³

I z hlediska striktně pozitivistického nutno uznat platnost určitých principů spravedlnosti:

- A) Takzvaný princip formální spravedlnosti žádá, aby se případy, které jsou shodné v relevantních vlastnostech, posuzovaly stejně. Lze dokázat, že tento princip je rovnocenný se zásadou, že právní posouzení se vždy opírá o generální normy: pro právo je charakteristické, že je vedeno generalizujícím pohledem.
- B) Princip spravedlivé aplikace je v jistém smyslu důsledkem principu formální spravedlnosti. Stejná aplikace generálních norem předpokládá, že rozhodnutí se opírají o pravdivá skutková zjištění.
- C) Další aplikační problematika není řešena všemi pozitivisty stejně. Obecně se uznává skutečnost, že při aplikaci práva vznikají často normativní determinace pouze rámcové, které je třeba zkonkretizovat „volnou úvahou“. Kelsen tvrdí, že každé rozhodnutí, které neporušuje stanovený normativní rámec, není jen platné, nýbrž i správné rozhodnutí. Jiní pozitivisté však požadují, aby vyplnění normativních rámců bylo racionálně zdůvodněno, zejména srovnáním s jinými podobnými případy,

⁴¹VEČEŘA, Miloš. *Spravedlnost v právu*. Brno: Masarykova univerzita, 1997. ISBN 80-210-1644-2. s. 141–142.

⁴²*Právník: Teoretický časopis pro otázky státu a práva*. 134. 1995. ISSN 0324-7007. s. 517.

⁴³VEČEŘA, Miloš. *Spravedlnost v právu*. Brno: Masarykova univerzita, 1997. ISBN 80-210-1644-2. s. 142.

a aby úvaha určující rozhodnutí nebyla zcela volná, nýbrž konkretizace musí být racionálně zdůvodněna.⁴⁴

V systému práva postaveném na dominanci normativního právního aktu jako základního pramene práva otázka spravedlnosti, respektive nespravedlnosti práva vystupuje v několika rovinách a odpověď nelze formulovat absolutně a jednoznačně bez stanovení určitých podmínek. Otázka spravedlnosti práva přesahuje sféru legální spravedlnosti, v jejímž rámci spravedlnostní hodnocení vychází z apriorní premisy, že právní norma sama jako kritérium spravedlnostního hodnocení spravedlivá je, nota bene spravedlivá být musí. Spravedlnost práva je třeba stáhnout i k formálním a obsahovým principům širší lidské spravedlnosti a vnímat spravedlnost práva i ve vztahu k jiným okruhům spravedlnosti (spravedlnosti etické, sociální, ekonomické a dalších).⁴⁵

Postavit tvrzení, že právo spravedlivé je nebo naopak, že právo spravedlivé není, je problematické a vede k oživení tradiční diskuse, ve které jsou proti sobě postaveny dva nesmiřitelné názory:

1. pozitivisty často opakovaná Hobbesova myšlenka: No law can be unjust. (žádný zákon nemůže být nespravedlivý)
2. známá maxima přirozenoprávní teorie: Lex injusta non est lex. (nespravedlivý zákon není zákonem)

Akceptace výlučně jednoho z těchto dvou názorů by ovšem zpochybnila smysl úvah o spravedlnostním ohodnocení práva bez ohledu na jeho faktický obsah.⁴⁶

4.1. K otázce poznatelnosti spravedlnosti v právu

V této souvislosti je nutno se vracet zejména k otázce, je-li dodržení či porušení práva naplněním alespoň formální spravedlnosti či způsobením nespravedlnosti neboli k otázce jakéhosi automatismu současného uplatňování spravedlnosti a práva. Je zde zahrnut problém, že se tím do určité míry řeší vázanost zúčastněných subjektů nalézajících spravedlnost samotným právem, nemá-li jít o pouhou výzvu, která může nebo nemusí být vyslyšena. S tímto problémem je

⁴⁴*Právník: Teoretický časopis pro otázky státu a práva*. 134. 1995. ISSN 0324-7007. s. 517–518.

⁴⁵VEČEŘA, Miloš. *Spravedlnost v právu*. Brno: Masarykova univerzita, 1997. ISBN 80-210-1644-2. s. 145.

⁴⁶VEČEŘA, Miloš. *Spravedlnost v právu*. Brno: Masarykova univerzita, 1997. ISBN 80-210-1644-2. s. 146.

spojena aplikace a dodržování právních principů, které jsou stejně právně závazné a jsou vlastně mnohdy výrazem určitých přirozenoprávních faktů a faktů spravedlnosti.

O nestejném, diskriminačním zacházení v právu lze říci, že je automaticky nespravedlivé, ledaže je zákonodárce výslovně a dostatečně odůvodnil, což neznamena, že samo toto právo je spravedlivé a nesměřuje již k rozpornému stavu.

K hlubšímu pochopení, tedy i k poznání a hodnocení spravedlnosti v právu nepochybně přispívá to, jak dalece přihlížíme ke specifice jednotlivých směrů zkoumání. Shrňme-li to, je tu patrný v podstatě dvojitý přístup, spravedlnost z hlediska ideální normativity a spravedlnost jakou součást životní reality; zvláštní doménou je sféra norem pozitivního práva, dále jednání vyúsťující na základě procesních a zmocňovacích norem v právní akty, stránka spravedlnosti v podmínkách soukromoprávního jednání při uzavírání smluv a jejich plnění (obecněji ve této sféře platí „co není zakázáno, je dovoleno“, kde vzniká subjektivní odpovědnost za spravedlivé jednání) a individuální povědomí spravedlnosti v pojetí tzv. spravedlivého člověka.

Důležitým směrem poznávání spravedlnosti v právu je nepochybně řešení problému negativního vymezení spravedlnosti s poukazem na to, co není spravedlivé, co je tedy nespravedlivé.⁴⁷

Právo je v první řadě chápáno jakožto autoritativní ochrana před nespravedlností, spočívající v souboru norem působícím trvale do budoucnosti. Celým systémem práva prolínají právní instituty a principy, které jsou formulovány z obavy před nejrůznějšími formami nebezpečí. Celá oblast právních zákazů je na této konstrukci hrozby založena a ostatní, regulativní právní normy jsou se zákazy úzce svázány a předpokládají je.

Dalším upřesněním důvodů negativního vymezení spravedlnosti je velmi frekventovaný názor, že právo může poskytnout jen minimum ochrany před nespravedlností, jen před nejhrubší nespravedlností, tedy vyjadřuje minimum spravedlnosti díky takzvané formální spravedlnosti a měřítku formální rovnosti a

⁴⁷*Právník: Teoretický časopis pro otázky státu a práva.* 134. 1995. ISSN 0324-7007. s. 541-542.

že teprve aplikací, konkretizací a upřesňováním v sociální realitě může nabýt širšího dosahu při ochraně před nespravedlností.

V právu pak, kromě objektivně daných faktorů, vede k nespravedlnosti trvalý vliv omylů, subjektivismu, egoismu, mocenských ambicích a libovůle, úmyslného protiprávního jednání, nesprávného nakládání s fakty atd. Odůvodňují-li se dnes u nás různé nesnáze nedostatkem „legislativy“, týká se to jen určitého aspektu práva a neřeší se tím tolik potřebné uplatňování spravedlnosti v právu.⁴⁸

Víme, že vcelku na realitu nespravedlnosti v právu nebo alespoň její hrozby reaguje odedávna pojetí tzv. *ekvity*, která je vymezována v závislosti na negativním vymezením spravedlnosti, protože je vlastně zaměřena na nápravu nespravedlivosti v právu, dokonce vystupuje v institucionalizované podobě jako jurisdikce ekvity.

Princip ekvity vychází nepochybně z antinomie mezi měřítky spravedlnosti a spokojuje se pouze se zmírněním tvrdosti nespravedlnosti, jestliže reálnou tendenci k nespravedlnosti nelze odstranit, což odpovídá vymezení ekvity jako výzvy „nepřistupovat k lidem téže skupiny příliš rozdílně, snižovat rozsah nerovnosti, k níž v právu dochází“. Ekvita ve srovnání s formální spravedlností je všestrannější, schopnější obrážet složitost sociální reality, v níž se právo a spravedlnost uplatňuje. Jak uvádějí mnozí autoři, svým způsobem ekvita dovršuje spravedlnost v její složitosti a rozpornosti, máme-li na mysli obsahové aspekty spravedlnosti a do značné míry její konkretizovaný charakter.⁴⁹

Ne bezdůvodně upozorňoval již Simmel na důležitou roli, kterou má ve společnosti utajování a v našem případě utajení určitých informací může účinně zabránit srovnávání a tím i předejít pocitu nespravedlnosti.⁵⁰

O vztahu spravedlnosti a práva lze dále tvrdit, že právo míří ke spravedlnosti, chce být prostředkem uplatňování spravedlnosti a to tím, že je zde racionálně vyjadřována v normativní podobě a alespoň minimum spravedlnosti se prosazuje na základě právní vynutitelnosti. Avšak zůstává paradoxem, že právo tu předchází spravedlnost, že je spravedlnost podřazena právu v tom smyslu, že zakotvuje autoritativně měřítko spravedlnosti, byť ve smyslu formálním a teprve

⁴⁸Právník: *Teoretický časopis pro otázky státu a práva*. 134. 1995. ISSN 0324-7007. s. 543.

⁴⁹Právník: *Teoretický časopis pro otázky státu a práva*. 134. 1995. ISSN 0324-7007. s. 544.

⁵⁰ 403 Forbidden [online]. [cit. 25.01.2022]. Dostupné

z: http://tucnak.fsv.cuni.cz/~hajek/temp/Hajek_2007_spravedlnost_nespravedlnost.pdf

v procesu uskutečňování a aplikace práva se uplatňuje v konkrétních případech a podmínkách, v kontaktu již s neprávní sférou, s realitou života. A samo právo se na druhé straně zaplétá do rozporu a není schopno eliminovat nespravedlnost. Důležité je pro pochopení spravedlnosti v právu studium zásad (principů) práva, které jsou výslovně obsaženy v ústavě a v celém systému práva. V nich nalzáme oporu jak pro pojetí formální spravedlnosti, tak pro spravedlnost ve smyslu konkrétním.⁵¹

4.2. Právo na spravedlivý proces

V demokratickém právním státě je právo na spravedlivý proces jedním ze základních práv. Je procesním dovršením soustavy subjektivních práv a svobod, které stát netoliko uznává, ale i garantuje a také poskytuje. Respektive má poskytovat účinnou ochranu v případě neoprávněných zásahů do těchto práv. Jeden z atributů právního státu je právní jistota. Ta pak logicky spočívá na dvou předpokladech:

- a) Nikdo nesmí být bez zákonných důvodů omezen ve svých právech,
- b) Každý se může domoci účinné ochrany, je-li do jeho práv protiprávně zasaženo.⁵²

Ústavní Listina základních práv a svobod (dále jen Listina) stanoví, že:

„Každý se může domáhat stanoveným postupem svého práva u nezávislého a nestranného soudu a ve stanovených případech u jiného orgánu.“⁵³

Považuje tedy za stěžejní orgán právní ochrany soud působící na principech nezávislosti a nestrannosti, umožňuje však, aby v případech, kdy tak stanoví zákon, byla ochrana práva z pravomoci soudu vyňata. Soudní moc vykonávají jménem republiky nezávislé soudy. Nezávislost soudů spočívá v tom, že při výkonu soudní moci nejsou nikomu podřízeni, a to nejen vně soudní soustavy, ale i uvnitř ní. Soudce je při rozhodování vázán zákonem, při čemž je oprávněn samostatně posoudit soulad jiného (podzákonného) právního předpisu se zákonem.

⁵¹Právník: Teoretický časopis pro otázky státu a práva. 134. 1995. ISSN 0324-7007. s. 544–545.

⁵²Právník: Teoretický časopis pro otázky státu a práva. 134. 1995. ISSN 0324-7007. s. 571.

⁵³Čl. 36 odst. 1 Listiny základních práv a svobod (2/1993 Sb.)

Hlavní zárukou nezávislosti soudní moci je principiální neseaditelnost a nepřeložitelnost soudců.⁵⁴

Soudci (s výjimkou soudců Ústavního soudu) jsou podle Ústavy České republiky (dále jen Ústava) jmenováni prezidentem republiky bez časového omezení. Soudce se své funkce ujímá složením slibu.⁵⁵

Při stanovení záruk nezávislosti soudců je třeba zvažovat také možnosti jejího zneužití soudci. Přirozeně rozhodující úlohu zde mají opravné prostředky. Současná zákonná úprava však příliš akcentuje rozhodování samosoudcem, což může důvodně oslabovat důvěru v nezávislost, a zvláště v nestrannost soudního rozhodování.

Ustanovení Ústavy a Listiny, že jen soud rozhoduje o vině a trestu, které je základním pilířem úpravy trestního řízení v právním státě, by bylo vhodné doplnit institutem vyšetřujícího soudcem v přípravném trestním řízení. Současný stav, kdy vyšetřování provádí vyšetřovatelé policie za dohledu státního zástupce, není vyhovující, neboť ani jedna z těchto institucí nepůsobí na principu nezávislosti.

Přestože řada právních norem stanoví, že soudy a jiné orgány, poskytující ochranu právům, mají postupovat bez zbytečných průtahů, je zdlouhavost soudního řízení v současnosti hlavním faktorem, který oslabuje právo na soudní a jinou právní ochranu a důvěru v soudy a další státní orgány. Je nesporné, že jen z menší části je tento stav způsoben liknavostí soudců. Nicméně se zdá účelné zavést v občanském soudním řízení i trestním řízení přirozené pořádkové lhůty, v nichž by měla být věc projednána a rozhodnuta.⁵⁶

Nejzazším prostředkem (tzv. ultima ratio), kterým je prováděna právní regulace a sociální kontrola společnosti v demokratických státech je trestní právo. Použití prostředků trestního práva (hmotného i procesního) totiž představuje nejzávažnější zásahy do práv jedince, a proto musí být používány zdrženlivě pouze v případech, v nichž prostředky jiných právních odvětví (např. práva občanského a správního) selhávají nebo nejsou efektivní.⁵⁷

⁵⁴*Právník: Teoretický časopis pro otázky státu a práva*. 134. 1995. ISSN 0324-7007. s. 571–575.

⁵⁵GERLOCH, Aleš, Jiří HŘEBEJK a Vladimír ZOUBEK. *Ústavní systém České republiky: Základy českého ústavního práva*. Praha: Prospektrum, 1994. ISBN 80-85431-85-8. s. 118.

⁵⁶*Právník: Teoretický časopis pro otázky státu a práva*. 134. 1995. ISSN 0324-7007. s. 576–577.

⁵⁷ [online]. [cit. 25.01.2022]. Dostupné

z: http://file:///C:/Users/PC/Downloads/trestne_pravni_a_spravni_zodpovednost.pdf

Trestní právo chrání zájmy společnosti, ústavní zřízení České republiky, práva a oprávněné zájmy fyzických a právnických osob. Tresty jsou prostředky k dosažení této ochrany – pohrůžka trestem, jejich ukládání a výkon. Dalším prostředkem jsou též ochranná opatření, která ovšem trestem nejsou. Jejich prvotním smyslem není způsobit pachateli újmu, ale zabránit mu v dalším páčání trestné činnosti. Jsou jimi ochranné léčení, ochranná výchova a zabránění věci nebo jiné majetkové hodnoty. Tresty lze ukládat pouze za trestné činy stanovené zákonem. Co je trestným činem a jaká za něj přísluší sankce stanoví trestní právo hmotné (materiální), zatímco trestní právo procesní (formální) upravuje trestní řízení, a tím vnáší život do hmotného práva, jež by bez procesního nemohlo být realizováno. Stěžejním předpisem upravujícím trestní proces je z. č. 141/1961 Sb., o trestním řízení soudním (trestní řád).⁵⁸

„Účelem trestního řádu je upravit postup orgánů činných v trestním řízení tak, aby trestné činy byly náležitě zjištěny a jejich pachatelé podle zákona spravedlivě potrestáni. Řízení přitom musí působit k upevňování zákonnosti, k předcházení a zamezování trestné činnosti, k výchově občanů v duchu důsledného zachovávání zákonů a pravidel občanského soužití i čestného plnění povinností ke státu a společnosti.“⁵⁹

Toto ustanovení § 1 trestního řádu nám dává jednoznačnou odpověď na otázku spojitosti mezi spravedlností, trestným činem a trestem, pokud ji nevnímáme citem.

Základní funkce trestního práva jsou:

- ochranná funkce (ochrana společnosti, hodnot),
- preventivní funkce (snaha o předcházení páčání trestné činnosti, tato prevence směřuje jednak ke konkrétnímu pachateli ve formě individuální prevence a též má působit jako prevence generální pro potenciální pachatele),
- represivní funkce (směrem k pachateli trestného činu jde represivní funkce o způsobení újmy, zamezení dalšího možného negativního

⁵⁸ Informační systém [online]. Copyright © [cit. 26.01.2022]. Dostupné z: https://is.muni.cz/th/sj9fs/Spravedlnost_v_pravu.pdf

⁵⁹ Čl. 1 odst. 1 Zákona o trestním řízení soudním (trestní řád) (141/1961 Sb.)

působení na společnost a v neposlední řadě veřejností často opomíjená či předem vzdaná snaha o převýchovu),

- o regulativní funkce (samotné vymezení trestných činů a náležitých trestů).⁶⁰

4.2.1. Spravedlnost v soudním rozhodování

Soudce, který může nebo dokonce musí uvažovat o hodnotě několika variant přípustného řešení, je postaven před problémy spravedlnosti rozhodnutí, rozhodnutí, které je v souladu se zákonem a přitom spravedlivé.

V poněkud skeptické současné demokratické společnosti jsou nejspíše přijatelné koncepce, které vedle stabilizované a neměnné části představ o spravedlnosti a o postavení občana ve společnosti uznávají možný posun a vývoj některých názorů na spravedlnost. Podle těchto koncepcí do jisté míry relativizujících apriorní tvrzení a představy o spravedlivém, je nejpřiměřenější postupovat tak, že názory, které se jeví prozatím jako nejlepší řešení problému, chápeme jako otevřené řešení, vystavené kritice, kterých je třeba se vzdát a změnit je, ukáže-li se že nejsou udržitelné, protože jsou v rozporu s logikou právního řádu nebo empirickou zkušeností. Tato metoda nedovoluje nalézt toliko neměnné pravdy, ale předpokládá, že na základě rozumných úvah jsou nahrazována relativně horší řešení právních problémů relativně lepšími a lépe zdůvodnitelnými.⁶¹

Vázanost soudce toliko na slovní znění textu zákona, by zbavovala soudce odpovědnosti za spravedlnost rozhodování. Zároveň by taková koncepce odnímala jeho úřadu důležitý aspekt prověřený historickým vývojem práva, totiž „divinarum atque humanarum rerum notitia, iusti atque iniusti scientia“ (právní věda je poznání věcí božských a lidských, věda o spravedlivém a nespravedlivém).

Problém postavení soudce v procesech dotváření práva je v současnosti v právu kontinentálních demokratických zemí řešen v základních rysech shodně. Ústava stanoví, že:⁶²

⁶⁰ Informační systém [online]. Copyright © [cit. 26.01.2022]. Dostupné z: https://is.muni.cz/th/sj9fs/Spravedlnost_v_pravu.pdf

⁶¹Právník: Teoretický časopis pro otázky státu a práva. 134. 1995. ISSN 0324-7007. s. 563.

⁶²Právník: Teoretický časopis pro otázky státu a práva. 134. 1995. ISSN 0324-7007. s. 566.

„Soudce je při rozhodování vázán zákonem a mezinárodní smlouvou, která je součástí právního řádu; je oprávněn posoudit soulad jiného právního předpisu se zákonem nebo s takovou mezinárodní smlouvou.“⁶³

Zákon o soudech a soudcích dále soudcům ukládá povinnost, že:

„Soudci jsou povinni vykonávat svědomitě své povinnosti, zvyšovat si své odborné znalosti a při výkonu funkce i v občanském životě dodržovat soudcovskou etiku a zdržet se všeho, co by mohlo narušit důstojnost soudcovské funkce nebo ohrozit důvěru v nezávislé, nestranné a spravedlivé rozhodování soudů.“⁶⁴

Soudce je tedy při svém rozhodování vázán, ale tato vázanost má zároveň určité teoretické meze, vyplývající z příslušné povahy textu zákona a právních norem vůbec. Pro úvahy o postavení soudu při výkladu textu zákona a dotváření práva jsou důležité metodologické poznatky o mezích možné určitosti práva. Text normativního aktu zahrnuje vždy určité pole neurčenosti (dané zejména i objektivně existující povahou jazyka), zpřesňované v procesech interpretace a aplikace. Právo je dotvářeno interpretační a rozhodovací činností, zejména činností soudu. Při dotváření práva mají své místo úvahy o spravedlnosti.

Zvláštní místo má v procesech dotváření práva prostor vymezený textem zákona pro uvážení soudu. Z řady příčin jsou často výslovně vytvořeny a vymezeny prostory a meze uvážení soudce. V těchto mezích je soudce povinen a oprávněn rozhodnout, opíraje se o své úvahy, včetně úvah o spravedlnosti rozhodnutí. Relativní abstraktnost právní úpravy může vedle toho dosáhnout takového stupně, že soud je vázán toliko rámcově. Vázanost soudu i jiných státních orgánů právními normami je proto možno chápat jako vázanost relativní.⁶⁵

4.2.2. Principy a pravidla v právu

1) Princip „nullum crimen sine lege“ a „nulla poena sine lege“

Princip nullum crimen sine lege (žádný zločin bez zákona) a nulla poena sine lege (žádný trest bez zákona) představují jeden z pilířů právního

⁶³ Čl. 95 odst. 1 Ústavy České republiky (1/1993 Sb.)

⁶⁴ Čl. 54 odst. 1 Zákona o soudech a soudcích (335/1991 Sb.)

⁶⁵ *Právník: Teoretický časopis pro otázky státu a práva*. 134. 1995. ISSN 0324-7007. s. 566, 568.

státu v kontinentálním pojetí a jsou promítnutím principu legality veřejné moci do trestního práva.⁶⁶

V článku 39 Listiny se právní princip „nulla poena sine lege“, respektive „nullum crimen sine lege“ objevuje, neboť tento článek zní:

Jen zákon stanoví, které jednání je trestným činem a jaký trest, jakož i jaké jiné újmy na právech nebo majetku, lze za jeho spáchání uložit.⁶⁷

Poprvé byly tyto zásady formulovány v rakouském všeobecném zákoníku o zločinech a trestech z r. 1787 a poté v r. 1813 v bavorském trestním zákoníku. Celá maxima zněla nullum crimen, nulla poena sine praevia lege poenali, tzn. žádný zločin, žádný trest bez předchozího trestního zákona.

Význam zásad nullum crimen a nulla poena, jež jsou dnes pokládány za samozřejmé, spočíval v omezení moci trestních soudců. Ti nadále směli posuzovat určitý skutek jako trestný čin jedině v případě, že jeho znaky byly popsány v trestním zákoníku účinném v době spáchání skutku, a mohli za tento skutek uložit pouze trest, kterým na daný trestný čin tento trestní zákoník pamatoval. Tím byla vyloučena soudcovská libovůle a ve vztahu občana ke státu se posiloval prvek právní jistoty.

Zásadu nullum crimen obvykle nerespektují totalitní režimy, jejichž trestní právo bývá založeno na materiálním pojetí trestného činu a skutkové podstaty jsou vykládány tak extensivně, že je tím zcela popřena zásada právní jistoty. Trestní právo je pak užíváno jako nikoli jako nástroj spravedlnosti, ale k prosazení útlaku a mocenské zvůle.⁶⁸

2) Princip humanismu

Člověk je na prvním místě. Člověk je smyslem práva. Dokonce ani sama spravedlnost sama o sobě není vlastně konečným cílem a účelem práva. Vše v právu se musí upínat k člověku a nikoli třeba k ideologii, k náboženství, k

⁶⁶Nullum crimen sine lege - Iuridictum. [online]. [cit. 02.02.2022]. Dostupné z: https://iuridictum.pecina.cz/w/Nullum_crimen_sine_lege

⁶⁷GERLOCH, Aleš, Jiří HŘEBEJK a Vladimír ZOUBEK. *Ústavní systém České republiky: Základy českého ústavního práva*. Praha: Prospektrum, 1994. ISBN 80-85431-85-8. s. 199.

⁶⁸Nullum crimen sine lege - Iuridictum. [online]. [cit. 02.02.2022]. Dostupné z: https://iuridictum.pecina.cz/w/Nullum_crimen_sine_lege

systemu, ke společnosti apod. Právo nesmí v žádném okamžiku opomíjet jedince, jako lidskou bytost.⁶⁹

V současné době je nejpřísnějším možným trestem, trest odnětí svobody na doživotí. Trestní právo je okleštěno více ústavními ustanoveními, jež jsou, co se týče vnímání lidských práv, znakem vyspělého státu.⁷⁰ Např. „*Nikdo nesmí být mučen ani podroben krutému, nelidskému nebo ponižujícímu zacházení nebo trestu.*“⁷¹

3) Princip zákazu retroaktivity

Tento princip je součástí obecných právních principů. Podle čl. 40 odst. 6 LZPS a předpisů trestního práva je možno udělat výjimku, je-li to ve prospěch pachatele. To je vyloučeno u občanskoprávních sporů, které jsou kontradiktorní, jejich zájem je opačný, a proto v naprosté většině těchto případů by zlepšení postavení jednoho znamenalo zhoršení postavení druhého. U trestního práva jako práva veřejného, kde na jedné straně stojí podezřelý (obviněný, obžalovaný) a na druhé straně stát, podstata věci nevylučuje „ubrat“ ze strany státu a přilepšit tak podezřelému. Stát u určitého trestného činu stanoví například trest odnětí svobody v rozmezí dva až pět let. Postupem času dojde (přirozeným vývojem ve společnosti) ke zmenšení nebezpečnosti trestného činu pro společnost a v důsledku toho dojde k přehodnocení druhu či výměry trestu zákonodárcem.⁷²

„*Trestnost činu se posuzuje a trest se ukládá podle zákona účinného v době, kdy byl čin spáchán. Pozdějšího zákona se použije, jestliže je to pro pachatele příznivější.*“⁷³

4) Pravidlo „Ignorantia juris non excusat“

Ignorantia juris non excusat (neznalost práva neomlouvá), to je pravidlo již od dob římských. My ale netepeme právo do dvanácti kamenů, ale měníme právní

⁶⁹ [online]. [cit. 03.02.2022]. Dostupné z: [PRÁVNÍ ZÁSADY \(PRINCIPY\) - LAW justice právo jurisprudence lex zákon \(honzapisek.cz\)](#)

⁷⁰ Informační systém [online]. Copyright © [cit. 03.02.2022]. Dostupné z: https://is.muni.cz/th/sj9fs/Spravedlnost_v_pravu.pdf

⁷¹ Čl. 7 odst. 2 Listiny základních práv a svobod (2/1993 Sb.)

⁷² Informační systém [online]. Copyright © [cit. 02.02.2022]. Dostupné z: https://is.muni.cz/th/sj9fs/Spravedlnost_v_pravu.pdf

⁷³ Čl. 40 odst. 6 Listiny základních práv a svobod (2/1993 Sb.)

normy skoro každý den. Jistě, máme informační technologie, právo lze dohledat, ale k aplikaci Vám brání směs mnohdy velice složitých houštin nebo lhůt, či nutnosti uplatnit právo u orgánu veřejné moci či soudu v určitém čase. Staré právo často nahradíme novým, téměř vždy složitějším. Každý občan má ústavně zaručené právo a též povinnost právo znát. Teorie. Praxe je mnohdy jiná. Je nesporné, že prakticky je tato povinnost nesplnitelná, vzhledem k množství zákonů a jejich náročnosti. O aktech realizace práva různých orgánů povolovacích to platí násobně.⁷⁴

5) Princip „in dubio pro reo“ (v pochybnostech ve prospěch obviněného)

Z tohoto principu plyne tzv. presumpce nevinny (předpoklad nevinny). Pokud se soud dostane v jakékoli fázi rozhodování do situace, kdy si není jist (důkazní nouze), měl by předpokládat, že obviněný jednal poctivě a je nevinen. Opačný přístup by vedl ke zvůli soudů.⁷⁵

6) Princip „ne bis in idem“ (ne dvakrát o tomtéž)

Tento princip stanoví, že věc již jednou rozsouzená, nemůže být souzena podruhé. Plyne to především z ochrany právní jistoty. Zásada může být prolomena jen ve zcela zvláštních případech. Zásada platí hlavně v procesním právu, ale důsledky to má i v trestním právu hmotném – okolnosti činu nelze přičítat dvakrát. V konečném důsledku nelze v žádném případě trestat dvakrát za to samé provinění.

Velké diskuze vzbudila tato zásada v případech tzv. odpíračů vojenské služby, kdy tito tzv. odpírači byli opakovaně vězněni pokaždé, když znovu odepřeli nastoupit na vojnu. Formálně vzato se jednalo o několik trestných činů, obsahově ovšem stále o jeden a tentýž.⁷⁶

4.3. Povinnost dodržovat nespravedlivé zákony

Zcela zřejmě není nikterak obtížné vysvětlit, proč máme dodržovat spravedlivé zákony, jež byly vydány v podmínkách spravedlivé Ústavy. V tomto případě

⁷⁴ Spravedlnost, právo, vlastnictví - Česká justice. Homepage - Česká justice [online]. [cit. 04.02.2022] Dostupné z: <https://www.ceska-justice.cz/blog/spravedlnost-pravo-vlastnictvi/>

⁷⁵ [online]. [cit. 04.02.2022]. Dostupné z: [PRÁVNÍ ZÁSADY \(PRINCIPY\) - LAW justice právo jurisprudence lex zákon \(honzaplsek.cz\)](https://www.ceska-justice.cz/pravn%C3%AD-z%C3%A1sady-principy-law-justice-pravo-jurisprudence-lex-z%C3%A1kon-honzaplsek.cz)

⁷⁶ [online]. [cit. 05.02.2022]. Dostupné z: [PRÁVNÍ ZÁSADY \(PRINCIPY\) - LAW justice právo jurisprudence lex zákon \(honzaplsek.cz\)](https://www.ceska-justice.cz/pravn%C3%AD-z%C3%A1sady-principy-law-justice-pravo-jurisprudence-lex-z%C3%A1kon-honzaplsek.cz)

vyplývají příslušné povinnosti a závazky z principů přirozené povinnosti a principu slušnosti. Občané jsou obecně zavázáni povinnostmi k spravedlnosti a lidé, kteří přijali nějaký favorizovaný úřad a postavení nebo využili prospěchu vyplývajícího z určitých příležitostí, aby prosazovali své zájmy, jsou navíc vázáni principy slušnosti, aby se také podle toho chovali. Opravdovým problémem však je, za jakých okolností a do jaké míry jsme zavázáni podřizovat se nespravedlivým opatřením. Někdy se říká, že v takových případech se jim nesmíme nikdy podřídit. To je však omyl. Nespravedlivost nějakého zákona není obecně postačujícím důvodem, abychom se takto nechovali, právě tak málo, jak je legální platnost zákonodárství (ve smyslu platné Ústavy) postačující podmínkou, abychom se podle něho řídili. Je-li základní struktura společnosti spravedlivá, posuzováno podle běžného stavu věcí, musíme uznat závaznost nějakého nespravedlivého zákona, pokud nepřekračuje určité meze spravedlnosti. Pokud se snažíme nalézt tyto meze, přibližujeme se k hlubšímu problému politické povinnosti a politických závazků. Potíž zde spočívá především ve skutečnosti, že v těchto případech existuje konflikt principů. Některé principy radí k

jednání podle obecných norem (převládajících norem, zvyků či očekávání), kdežto jiné nás orientují opačným směrem. Požadavky politických povinností a závazků musejí tedy být vyváženy koncepcí vhodných priorit.⁷⁷

Za prvé je zřejmé, že naše povinnost nebo závazek akceptovat stávající opatření může být někdy anulována. Tyto požadavky závisejí na principech práva, které mohou ospravedlnit neuposlechnutí v určitých situacích s přihlédnutím ke všem okolnostem. Zda je to ospravedlnitelné, to závisí na tom, do jaké míry jsou zákony a instituce nespravedlivé. Nespravedlivé zákony nejsou všechny stejné, a to platí i pro programy a instituce. K nespravedlnosti může dojít dvěma způsoby:

- 1) Stávající opatření se, mohou odchylovat v různé míře i od veřejně uznávaných principů, které jsou více či méně spravedlivé,

⁷⁷RAWLS, John. *Teorie spravedlnosti*. Praha: Victoria Publishing, 1995. ISBN 80-85605-89-9. s. 209–210

- 2) nebo tato opatření mohou sice odpovídat koncepci spravedlnosti ve společnosti nebo názorům vládnoucí třídy, ale tato koncepce sama může být nerozumná a v mnoha případech zjevně nespravedlivá.

Můžeme sice dosti snadno rozlišovat tyto dva způsoby nespravedlnosti existujících institucí, ale prakticky použitelná teorie, která ovlivňuje naše politické povinnosti a závazky, je něco jiného. Jestli že se zákony a praktiky odchyľují od veřejně uznávaného standardu, můžeme se do určité míry pouze odvolávat na smysl pro spravedlnost ve společnosti. Tuto podmínku předpokládáme v případě občanské neposlušnosti. Není-li však převažující koncepce spravedlnosti narušena, je situace podstatně jiná. Jak se máme chovat, závisí převážně na tom, jak je přijatá doktrína rozumná a jaké prostředky jsou nám k dispozici, abychom ji změnili. Můžeme nepochybně žít s různými smíšenými a s utilitaristickými názory, pokud nejsou vykládány příliš striktně. V jiných případech však, je-li třeba společnost ovládána principy, které upřednostňují úzké třídní zájmy, nemohlo by tu být žádné jiné východisko, než abychom stávající koncepci a institucím, které ospravedlňuje, kladli odpor takovým způsobem, který slibuje nějaký úspěch.

Za druhé si musíme rozmyslet otázku, proč každopádně nějaké takřka spravedlivé situaci máme obvykle povinnost se podřítit nespravedlivým zákonům, a nikoliv jenom spravedlivým. Někteří autoři to zpochybňují, pouze několik málo autorů si myslí, že každý, jakkoliv malý odklon od spravedlnosti ruší povinnost podřítit se existujícím pravidlům. Jak si tedy máme tento fakt vyložit? Protože povinnost spravedlnosti a princip slušnosti předpokládají spravedlivé instituce, je třeba hledat vysvětlení jinde. Na tuto otázku lze odpovědět, předpokládáme-li nějakou takřka spravedlivou společnost s fungujícím konstitučním politickým systémem, který více či méně splňuje principy spravedlnosti. Předpokládáme proto, že daný společenský systém je z větší části dobře uspořádan, i když ovšem nikterak dokonale, neboť v tomto případě by se vůbec nevytvořila otázka, zda se máme podřítovat nespravedlivým zákonům a nařízením.⁷⁸Zřejmě každá prakticky uskutečnitelná politická procedura může vyústit v nespravedlivý výsledek. Opravdu neexistují žádná politická procedurální

⁷⁸RAWLS, John. *Teorie spravedlnosti*. Praha: Victoria Publishing, 1995. ISBN 80-85605-89-9. s. 210–211

pravidla, která by zaručovala, že nebudou vydány nějaké nespravedlivé zákony. V ústavním režimu či v každé jiné politické formě nelze realizovat ideál dokonalé procedurální spravedlnosti. To nejlepší, čeho lze dosáhnout, je nedokonalá procedurální spravedlnost. Některá schémata vedou ovšem spíše než jiná k nespravedlivým zákonům.⁷⁹

John Finnis tvrdí, že i v případě nespravedlivých zákonů většinou existují podstatné důvody pro jejich dodržování. Hlavním důvodem je předcházení chaosu ve společnosti. Dalším důvodem je to, aby se nesprávné jednání nestalo příliš rozšířeným. Například jestliže někdo neplatí daně, ostatní jej mohou následovat ke škodě celé společnosti, protože stát nebude mít dost prostředků k financování veřejných služeb. Navíc nedodržování jednoho zákona může povzbudit člověka k nedodržování dalších zákonů, které mohou být ve skutečnosti rozumné. Podstata je v tom, že jakmile někdo poruší zákon bez následků, je pravděpodobné, že to udělá znovu.⁸⁰

Podle J. Finnise jsou zde ještě další důvody pro dodržování nespravedlivého práva. Vztahují se k závazkům, které má každý vůči druhým ohledně jejich životních plánů. Člověk například může cítit závazek chovat se v souladu s nespravedlivým zákonem proto, aby se vyhnul způsobení újmy na své rodině nebo své kariéře. Podle Finnise by se člověk neměl zapojit do aktů občanské neposlušnosti, pokud by výsledkem bylo to, že jeho rodina zůstane nezaopatřena.⁸¹

Smluvní teorie vede přirozeným způsobem k otázce, jak bychom vůbec mohli vyslovit souhlas nějakým ústavním pravidlem, které by od nás vyžadovalo, abychom se podřídili zákonům, o nichž si myslíme, že jsou nespravedlivé. Mohli bychom si položit otázku, jak je možné, že můžeme zdůvodněně akceptovat, jsme-li svobodní, nějakou proceduru, která může rozhodovat proti našemu vlastnímu mínění a pro mínění jiných? Vyjdeme-li z hlediska ústavodárného shromáždění, je odpověď v celku jasná. Za prvé mezi velmi obecným počtem prakticky realizovatelných procedur, které mají vůbec nějakou šanci, že budou

⁷⁹RAWLS, John. *Teorie spravedlnosti*. Praha: Victoria Publishing, 1995. ISBN 80-85605-89-9. s. 126.

⁸⁰ STUDIA IURIDICA Cassoviensia [online]. Copyright © [cit. 27.02.2022]. Dostupné z: http://sic.pravo.upjs.sk/files/1_osina_-_nespravedlive_pravo.pdf

⁸¹ STUDIA IURIDICA Cassoviensia [online]. Copyright © [cit. 27.02.2022]. Dostupné z: http://sic.pravo.upjs.sk/files/1_osina_-_nespravedlive_pravo.pdf

akceptovány, neexistuje ani jedna, která by vždy rozhodovala v náš prospěch. Za druhé je souhlas s jednou z těchto procedur lepší než vůbec žádný. Je tu obdobná situace jako v případě původního stavu, kdy se smluvní strany vzdávají každé naděje na egoismus příživníků. Tato alternativa (odhlédneme-li od podmínky obecnosti) je pro každého nejlepší, ale není zřejmě přijatelná pro kohokoli jiného. Obdobně zde, třebaže smluvní strany jsou nyní v ústavodárném stádiu vázány principy spravedlnosti, musejí činit navzájem ústupky, má-li celý konstituční systém vůbec fungovat. I při nejlepších úmyslech se musejí jejich představy o spravedlnosti ocitnout v konfliktu. Při výběru ústavy a zavedení nějaké formy pravidla většiny musejí tedy smluvní strany podstoupit riziko, že budou snášet nedostatek vzájemných znalostí o sobě i svém smyslu pro spravedlnost, mají-li vůbec dosáhnout výhod nějakého účinného zákonodárného procesu. Neexistuje žádný jiný způsob, jak by demokratický politický systém mohl fungovat.⁸²

⁸²RAWLS, John. *Teorie spravedlnosti*. Praha: Victoria Publishing, 1995. ISBN 80-85605-89-9. s. 211–212

5. Rovnost

Princip rovnosti většinou bývá spojován a rovněž poměřován s jinými lidskými hodnotami a základními právy. Nejčastěji se jedná o respektování principu rovnosti v oblasti dostupnosti vzdělání, úrovně zdravotní péče, politické participace, politické reprezentace, poskytování sociálních dávek, placení daní, přístupu k soudu a přístupu k veřejným zakázkám. Je proto možné konstatovat, že otázka rovnosti je vždy vztažena k určité problematice, přičemž princip rovnosti se relativně často dostává do sporu s jinými společenskými hodnotami. Každý člověk je jedinečný. Lidé se navzájem od sebe odlišují velkým množstvím znaků, neopakovatelnou individualitou, nelze tedy ve společnosti najít dva rovné jedince. Jsme rozdílní nejen biologickými aspekty, jako je pohlaví, věk, barva pleti, ale také svými charakterovými vlastnostmi, povahou, schopnostmi, fyzickými a duševními předpoklady. Z tohoto konstatování lze jednoznačně dovodit, že není možné, aby si lidé ve společnosti byli navzájem rovni. Každý vnímá pojem rovnosti zcela odlišně a nikdy k ideálu rovnosti ani „nedojdeme“. Na svět přicházíme již s danými rozdílnými aspekty, ať již barvou pleti, fyzickými nebo duševními předpoklady. Někdo od narození trpí nemocemi, jiný nemá dostatečné duševní vybavení, některé „odlišnosti“ nejsme schopni ovlivnit.⁸³

5.1. Rovnost a její ukotvení v právu

Rovnost je intuitivní společenský ideál sui generis (svého druhu). Požadavek rovnosti je jedním ze základních stavebních kamenů moderní demokratické společnosti. Vymezení obsahu tohoto pojmu není jednoduchým úkolem. Rovnost není a priori pojmem právním. V první řadě se jedná o termín spíše politický, filozofický či morální, jehož výklad záleží vždy na značném množství faktorů, které jej ovlivňují. Proto tedy rovnost podléhá změnám v čase. Právní posouzení rovnosti se diametrálně liší v závislosti na politickém východisku ve vnímání posuzujícím subjektem.

Zásada rovnosti je nedílnou součástí každé právní kultury od dob starověkého Řecka, kdy byla předurčena aristotelovským heslem „stejnému stejně.“ Antická společnost však na principu rovnosti rozhodně uspořádána nebyla a nebylo tomu

⁸³ Theses.cz – Vysokoškolské kvalifikační práce [online]. Copyright ©J.T.mFa [cit. 17.02.2022]. Dostupné

z: https://theses.cz/id/7i0qiw/Pravni_uprava_zasady_rovnosti_a_zkazu_diskriminace_v_prac.pdf

tak ani ve středověku – podřízenost žen či otroků byla tehdejšími mysliteli odůvodňována jejich vrozenou méněcenností a iracionalitou. Rovnost se stala organizujícím principem ve společnosti až s příchodem merkantilismu a s ním spojeným uvolňováním feudalistických vazeb. Větší ekonomická svoboda při obchodování na volném trhu a rostoucí moc parlamentu pomohly vzniknout novému myšlenkovému směru – liberalismu. Zásadním dokumentem v rámci moderních evropských dějin, kde se s myšlenkou rovnosti setkáváme, je francouzská Deklarace práv člověka a občana z roku 1789, kde v prvním článku stojí:⁸⁴

„Lidé se rodí a zůstávají svobodní a rovni v právech. Sociální rozdíly mohou být založeny pouze na společném užitku.“⁸⁵

Význam tohoto dokumentu byl pro vývoj lidských práv v Evropě mimořádně důležitý. Jeho vyhlášení totiž znamenalo odmítnutí poddanství a jiných forem závislosti a nerovnosti mezi lidmi. Ústava se k principu rovnosti hlásí hned ve své preambuli, kde je Česká republika nazývána vlastní rovnoprávných svobodných občanů. Základním ustanovením zakotvujícím princip rovného zacházení je v Listině, kde je uvedeno:⁸⁶

„Základní práva a svobody se zaručují všem bez rozdílu pohlaví, rasy, barvy pleti, jazyka, víry a náboženství, politického či jiného smýšlení, národního nebo sociálního původu, příslušnosti k národnostní nebo etnické menšině, majetku, rodu nebo jiného postavení.“⁸⁷

Zásadu rovnosti můžeme najít již v základních ideách Evropské unie, jimiž není nic jiného než čtyři hospodářské svobody – volný pohyb osob, zboží, služeb a kapitálu.⁸⁸

⁸⁴European Institute for Gender Equality | European Institute for Gender Equality [online]. Copyright © [cit. 16.02.2022]. Dostupné z: https://eige.europa.eu/docs/71_CZ.pdf

⁸⁵Déclaration des Droits de l'Homme et du Citoyen - Wikisource. [online]. [cit.16.02.2022]. Dostupné

z: https://fr.wikisource.org/wiki/D%C3%A9claration_des_Droits_de_l%E2%80%99Homme_et_du_Citoyen

⁸⁶European Institute for Gender Equality | European Institute for Gender Equality [online]. Copyright © [cit. 16.02.2022]. Dostupné z: https://eige.europa.eu/docs/71_CZ.pdf

⁸⁷ Čl. 3 odst. 1 Listiny základních práv a svobod (2/1993 Sb.)

⁸⁸European Institute for Gender Equality | European Institute for Gender Equality [online]. Copyright © [cit. 16.02.2022]. Dostupné z: https://eige.europa.eu/docs/71_CZ.pdf

5.2. Rovnost a její vztah ke spravedlnosti v právu

Popperův rovnostářský princip (tj. odstranění všech výsad) spojovaný se spravedlností nemá vyjadřovat jen obecný fakt, že spravedlnost je vždy určitým vyjádřením rovnosti, ale především požadavek vyšší rovnosti společenské, tj. rovnosti jako jednoho ze základních možných principů uspořádání společnosti. Sociální rovnost vyjadřuje rovnost sociálního postavení všech členů společnosti. Lze ji při tom vztahovat buď především na oblast rovnosti materiální, tak jak o to usiluje sociální spravedlnost, nebo klást důraz na oblast rovnosti formální, která je spojena především s principem právní rovnosti.

Princip právní rovnosti jako rovný (stejný) přístup práva ke všem sociálním (resp. právním) subjektům představuje zároveň základní fundament, na němž je budována spravedlnost v právu, a to jak koncept legální spravedlnosti, tak i problematika spravedlnosti práva samotného. Tematizaci spravedlnosti v právu nelze ovšem redukovat pouze na tento formální princip, neboť spravedlnost v právu je významně dána i obsahem právních norem, tj. hodnotnými preferencemi zakotvenými v právních normách, a jejich realizací sociálním životě. Princip právní rovnosti jako stěžejní právní postulát spočívá ve snaze práva vytvořit rovnost právního postavení subjektu práva.⁸⁹

Právní rovnost v sobě zahrnuje dvě rozdílné složky:

- 1) Rovnost před zákonem,
- 2) Rovnost v právech.

Rovnost před zákonem vyjadřuje rovnost (stejnost) při aplikaci práva, tedy že platné právní normy budou aplikovány stejným způsobem a irelevantní prvky ve vztahu k obsahu právní normy nebudou brány v úvahu. Rovnost v právech vystihuje naopak to, že ustanovení právní normy prosazují princip rovnosti obsahově, tedy právní normy nesmějí obsahovat žádné diskriminující nebo privilegující ustanovení, tj. stanoví určitá konkrétní práva a povinnosti stejná a stejně pro všechny příslušné právní subjekty. Rovnost před zákonem vlastně vyjadřuje formální rovnost vztaženou na konkrétní právní řád. Základem je tedy poskytnutí stejné ochrany právům všech právních subjektů, tedy zabránění

⁸⁹VEČEŘA, Miloš. *Spravedlnost v právu*. Brno: Masarykova univerzita, 1997. ISBN 80-210-1644-2. s. 166–167.

svévolnosti ve vztahu k některému z právních subjektů. Tedy se všemi stejnými (rovnými) osobami (stejnost je dána hledisky stanovenými příslušnou právní normou) musí být za stejných relevantních podmínek zacházeno v určitém ohledu stejně. Stejně (rovné) zacházení se stejnými (rovnými) osobami není vlastně nic jiného než správná aplikace obecného pravidla, což je naplněním požadavku formální spravedlnosti. Zásada rovnosti před zákonem však už sama negarantuje výběr té patřičné právní normy a subsumpci určitého právního případu pod tu patřičnou právní normu.⁹⁰

Relevanci zásady rovnosti před zákonem je však třeba vidět především v tom, že každý právní subjekt spadá pod působnost práva a podle toho s ním bude zacházeno stejně jako s kterýmkoli jiným právním subjektem téže příslušné třídy. Současně potvrzuje, že všechny právní subjekty požívají stejné právní ochrany. Zásady rovnosti v právech se vztahuje ke stanovení hranic, ve kterých právní norma působí, tedy, aby byly stanoveny v právní normě podmínky tykající se zejména osobního rozsahu právní normy, nezakládající neodůvodněné rozdíly mezi jednotlivými právními subjekty. K nerovnosti založené právní normou by mohlo dojít zejména v případě, že by určité skupině osob bylo touto právní normou odebráno některé právo, respektive zabraňováno toto právo užívat, nebo jí naopak uložena neodůvodněně nějaká povinnost.

Princip právní rovnosti je třeba chápat jako uplatnění obou zásad. Rovnost v právech jako vyjádření obsahových požadavků rovnosti vypovídá o konkrétních právech a povinnostech určených rovně (stejně) všem právním subjektům. Rovnost před zákonem pak vyjadřuje rovné (stejně) zacházení se všemi právními subjekty v souladu se zakotvenými obsahovými kritérii rovnosti.

Naplnění principů právní rovnosti je předpokladem naplnění ideje spravedlnosti v právu, princip sám však nelze se spravedlností ztotožnit. Smyslem principu právní rovnosti je vytvoření rovnosti základního právního postavení všech právních subjektů rovnoprávnost bývá často charakterizována jako spravedlnost poskytována právem.⁹¹

⁹⁰VEČEŘA, Miloš. *Spravedlnost v právu*. Brno: Masarykova univerzita, 1997. ISBN 80-210-1644-2. s. 168–169.

⁹¹VEČEŘA, Miloš. *Spravedlnost v právu*. Brno: Masarykova univerzita, 1997. ISBN 80-210-1644-2. s. 169–170.

6. Teorie dobra

Na pojem dobra lze nahlížet z mnoha různých pohledů, např. na dobro jedince či na dobro společnosti. Dobro nějakého člověka je určeno tím, co je pro něho za poměrně příznivých okolností nejrozumnějším životním plánem. Naopak v dobře uspořádané společnosti jsou představy občanů o jejich blahu přizpůsobeny veřejně uznávaným principům práva a tomu, že přisuzují různým primárním statkům nějaké přiměřené místo.

V tomto výkladu však půjde spíše o vztah teorie dobra k právu a spravedlnosti. V teorii spravedlnosti jako slušnosti má pojem práva přednost před pojmem dobra. Na rozdíl od teleologických teorií je něco dobré jenom tehdy, odpovídá-li to způsobům života slučitelným s principy práva, které již máme k dispozici. Abychom však zformulovali tyto principy, musíme se opřít o nějaký pojem dobra, neboť potřebujeme něco vědět o předpokladech motivů smluvních stran v původním stavu. Jelikož však tyto domněnky nesmějí ohrozit přednostní místo pojmu práva, je teorie dobra použita při zdůvodnění principů spravedlnosti omezena na to nejnужnější.

Teorie dobra se využívá při definování nejméně zvýhodněných členů společnosti. Princip rozdílnosti předpokládá, že to lze provést. Nepotřebujeme však vědět, jak nepříznivě na tom jsou nejméně zvýhodnění jedinci, neboť jakmile je jednou vyčleněna tato skupina, můžeme považovat jejich hlavní preference (z přiměřeného hlediska) za určení správné formy základní struktury. Přesto však musíme být schopni tuto skupinu identifikovat.⁹²

Musíme uvážit, zda je pro někoho dobrem být dobrým člověkem, ne-li obecně, tak za jakých podmínek. Jsem přesvědčen, že alespoň za určitých okolností, například v nějaké dobře uspořádané nebo takřka spravedlivé společnosti, se ukáže, že být dobrým člověkem je opravdu dobré. Tento fakt je úzce spjat s dobrem spravedlnosti. Abychom se však mohli vyjádřit, potřebujeme analýzu dobra. Charakteristickou vlastností této úplné teorie je, že předpokládá již zabezpečené principy spravedlnosti a že jich využívá při definování zbývajících morálních pojmů zahrnujících pojem dobra. Máme-li jednou k dispozici principy práva, můžeme se na ně odvolávat, vysvětlujeme-li pojem morální hodnoty a

⁹²RAWLS, John. *Teorie spravedlnosti*. Praha: Victoria Publishing, 1995. ISBN 80-85605-89-9. s. 237.

dobra morálních ctností. Dokonce i rozumné životní plány, které vymezují, co je pro lidské bytosti dobré, tedy hodnoty lidského života, podléhají principům spravedlnosti.

Tážeme-li se však, zda je smysl pro spravedlnost dobrý, chceme vědět, zda vlastnění a uchování smyslu pro spravedlnost je dobrem pro lidi, kteří jsou příslušníky nějaké dobře uspořádané společnosti. Je-li vůbec spravedlnost dobrem, pak je rozhodně dobrem v tomto speciálním případě. Jestliže se ukáže, že smysl pro spravedlnost je opravdu nějakým dobrem, pak je dobře uspořádaná společnost natolik stabilní, jak v to jen můžeme doufat. Neprodukuje jenom své vlastní morální postoje na svou podporu. Tyto postoje jsou však z hlediska rozumných lidí, kteří je zastávají, také žádoucí, hodnotí-li svou situaci nezávisle na požadavcích spravedlnosti.⁹³

6.1. Právo ve vztahu k dobru

Podle právního pozitivismu má právo přednost před dobrem. Tato zásada odmítá nepozitivní zdroje práva, zaměřené v daném případě proti moralismu. Vedle distance vůči moralismu je nutná též distance vůči právnímu pozitivismu samému. Tato distance vystoupí tehdy, když se právo pojme ve vztahu ke spravedlnosti, která právu dá určitý morální obsah. Rawls, jak známo, uvádí ideu „Priority of Right“. Právo má podle této zásady přednost vůči tomu, co Rawls nazývá „všeobsažná morální učení“.

Ale není radno u Rawlse předkládat „the right“ jako „právo“, protože „the right“ je podle něj morální pojem, který významově poukazuje k teorii spravedlnosti charakterizované tím, že zkoumá podmínky férové, správné a rovnoprávné spolupráce různých lidí v jedné společnosti. Namísto o právu by se asi mělo mluvit o správnosti. Jenomže správnost česky zase významově úplně nevyhovuje ve všem Rawlsovu pojetí politického liberalismu. Správnost znamená nejčastěji správnost myšlení nebo logického usuzování, a tak by příslušné zkoumání podmínek spravedlivé spolupráce lidí, které podniká politický liberalismus, bylo záležitostí nehodnotící logické analýzy.

⁹³RAWLS, John. *Teorie spravedlnosti*. Praha: Victoria Publishing, 1995. ISBN 80-85605-89-9. s. 238–239.

Co obnáší racionální a politický rozměr lidského jednání shrnutý v označení právo jako správnost, se dá naznačit na pojetí ctnosti. Liberální ctnosti nejsou morální ctnosti v tom smyslu jako třeba pravdomluvnost, mravnost, věrnost, laskavost k druhým apod. ale nejsou to ani jen hobbesovské ctnosti, jež slouží bezpečnosti státu, pořádku a stabilitě politické moci jako pouhé dodržování smluv a závazků apod. V politickém liberalismu jde o ctnosti, které představují politické neboli občanské rysy osobnosti, bez nichž by nemohli v jednom státě spolu žít a spolupracovat lidé s různým morálním přesvědčením, tedy s rozdílnými koncepty morálního dobra.

Politický liberalismus je tedy stanovisko odlišné jak od právního pozitivismu, tak od moralismu v pojetí státu a práva. Priorita práva může být tezí umírněného právního pozitivismu a priorita správnosti zase může být tezí střízlivého právního moralismu.⁹⁴

Politický liberalismus, který o spravedlivý stát a spořádané poměry usiluje, má tedy svůj normativní obsah. Chtěl bych jej naznačit na dvou příkladech, jednak výkladem z Listiny, kde je stanovena zásada neutrality státu, a jednak ve stručné úvaze o toleranci jako politické ctnosti. Zásada neutrality státu je v Listině definována takto:⁹⁵

„Stát je založen na demokratických hodnotách a nesmí se vázat ani na výlučnou ideologii, ani na náboženské vyznání.“⁹⁶

Moderní stát nemůže, neboť toho není schopen a pokusy v tomto směru jsou nebezpečné, občanům říci, co je jejich životním dobrem; takovou odpověď musí dát každý člověk sám za sebe svým vlastním životem. Liberální stát tedy zůstává neutrální nejen v náboženském ohledu, ale i vzhledem k rozmanitým životním dobrům, která žijí jeho občané. Je tedy neutrální v tom smyslu, že neprohlašuje jeden životní způsob za obecně závazný, ale stanovuje podmínky spolupráce lidí ve světě pluralitního dobra. Všichni musíme vzít vážně fakt, že společný stát vytvářejí lidé různého životního a náboženského přesvědčení včetně nevěřících. Neutralita v tomto pojetí ale neznamená, že stát ztratil morální smysl nebo dokonce že se stal amorálním. Normativní osnova liberálního státu vystoupí

⁹⁴Právník: *Teoretický časopis pro otázky státu a práva*. 134. 1995. ISSN 0324-7007. s. 580–581.

⁹⁵Právník: *Teoretický časopis pro otázky státu a práva*. 134. 1995. ISSN 0324-7007. s. 584.

⁹⁶ Čl. 2 odst. 1 Listiny základních práv a svobod (2/1993 Sb.)

dostatečně zřetelně, když si uvědomíme následující. V liberálním státě mají mít všichni občané dostatečně volný životní prostor, aby svá rozdílná životní přesvědčení, své dobro, talenty a schopnosti mohli realizovat. Stát přitom ovšem musí zabránit tomu, aby se občané v těchto svých různorodých životních úsilích vzájemně potírali a křížili. To nejde jinak, než že se v zákonech po právu stanoví podmínky slučitelnosti pro pluralitní dobra občanů. Tyto podmínky slučitelnosti různých životních dober se v liberálním státu vážou na základní lidská (a občanská) práva (a svobody), která tak tvoří hodnotový rámec slučitelnosti rozmanitých lidských vůlí. Lidská práva potom mají přednost před všeobecnými dobry, na nichž svůj život staví občané. Sama o sobě tato práva sice nejsou všeobsažným dobrem, platí-li však přednost práva před dobrem, musí každý člověk různého morálního přesvědčení tato práva uznávat a respektovat, jeho morálka tedy musí být s nimi do určité míry slučitelná.⁹⁷

Druhým příkladem, který přibližuje normativní obsah politického liberalismu, je mezi lidská tolerance. Rozdíly mezi lidmi, kteří tvoří společně jeden stát, jsou, jak jsme viděli, hluboké a týkají se i základních morálních a náboženských přesvědčení. Tolerance označuje politickou ctnost, která je nezbytná k udržení stability a spořádanosti liberálního politického řádu. Tolerance zde znamená uznání druhého v jeho rozdílnosti a odlišnosti, a to i když nebo právě když se tato rozdílnost týká i základních hodnotových přesvědčení. Tolerance je založena na vzájemném respektu k životnímu dobru toho druhého. Když druhého toleruji, uznávám, že má mít dostatečný prostor k tomu, aby své životní přesvědčení mohl realizovat a očekávám, že také on poskytne zase mně dostatečný prostor pro mé životní plány. To neznámá, že toleruji jakékoli dobro. Respektováno je jen to dobro, které je slučitelné s prioritou práva, tj. to, které uznává politickou závaznost základních lidských práv a svobod. Tolerance takto pojatá znamená akt vzájemného uznání, akt uznání druhého jako osoby odlišné, ale zároveň svobodné a rovnoprávné.

Na těchto dvou příkladech se ukazuje, že politický liberalismus má svůj morální obsah, aniž podléhá moralizování, stejně jako má smysl pro vládu práva, aniž

⁹⁷*Právník: Teoretický časopis pro otázky státu a práva.* 134. 1995. ISSN 0324-7007. s. 585.

podléhá pustému legalismu. V této dvojí distanci se tak vymezuje prostor pro otevřenou a demokratickou společnost.⁹⁸

6.1.1 Rozdíl mezi právem a dobrem

Zmíním se nyní o několika rozdílech mezi pojmy práva a dobra. Protože nám tyto pojmy umožňují vysvětlit morální hodnotu, jsou to dva základní pojmy teorie. Struktura etické teorie závisí na tom, jaké vztahy uvádí mezi těmito dvěma pojmy a jak vymezuje jejich odlišnosti. Při tom se dají ukázat charakteristické rysy teorie spravedlnosti jako slušnosti.

Jeden rozdíl spočívá v tom, že principy spravedlnosti (a principy práva obecně) sice byly vybrány v původním stavu, ale principy racionálního výběru a uvážené racionality nebyly vybrány vůbec. Prvním úkolem teorie spravedlnosti je definovat situaci tak, aby principy, které jsou toho důsledkem, vyjadřovaly správnou koncepci spravedlnosti z filosofického hlediska. To znamená, že by typické charakteristiky této situace měly být rozumným omezením argumentů pro přijetí těchto principů a že přijaté principy by měly odpovídat našemu uváženému přesvědčení o spravedlnosti v reflektované rovnováze. V teorii dobra naproti tomu žádný obdobný problém nevzniká. Předně tu není třeba žádné dohody o principech racionálního výběru. Protože každý člověk může plánovat svůj život tak, jak se mu zlíbí (pokud ovšem jsou jeho záměry slučitelné s principy spravedlnosti), není třeba, aby principy racionality byly jednomyslně přijaty. Teorie spravedlnosti předpokládá jedině to, že v teorii dobra stačí evidentní kritéria racionálního výběru, abychom vysvětlili preference pro primární statky, a že odlišné názory o povaze racionality nemají žádný vliv na principy spravedlnosti přijaté v původním stavu.⁹⁹

Druhý rozdíl mezi dobrem a právem spočívá v tom, že obecně vzato je dobré, jestliže se představy jedinců o jejich blahu podstatně odlišují, ale nikoliv však jde-li o představy práva. V dobře uspořádané společnosti uznávají občané stejné principy práva a snaží se v jednotlivých případech dospívat k stejným závěrům. Tyto principy se mají postarat o konečné ordinální uspořádání navzájem si kontrolujících nároků lidí a je při tom podstatné, aby toto uspořádání bylo

⁹⁸*Právník: Teoretický časopis pro otázky státu a práva*. 134. 1995. ISSN 0324-7007. s. 585–586.

⁹⁹RAWLS, John. *Teorie spravedlnosti*. Praha: Victoria Publishing, 1995. ISBN 80-85605-89-9. s. 263.

identifikovatelné z hlediska každého jedince, a to bez ohledu na to, jak obtížně bude v praxi akceptováno. Na druhé straně nacházejí jedinci své blaho různými způsoby a mnohé věci mohou být dobré pro jednoho člověka, ale nemohly by být dobré pro jiného. Navíc tu vůbec není třeba, abychom dospěli k nějakému veřejně uznávanému závěru o tom, v čem spočívá blaho jedince. I když zaujmeme stanovisko někoho jiného a snažíme se odhadnout, co by bylo k jeho prospěchu, pak to činíme jenom jako poradci. Snažíme se zaujmout postavení někoho jiného, představujeme si, že známe jeho cíle a potřeby, pokoušíme se vidět jeho stanoviska. Odhlédneme-li od ochránářského přístupu, vyslovujeme své soudy pouze tehdy, jsme-li o to požádáni, ale je-li naše rada zpochybněna a naše mínění není vzato v úvahu, pak rozhodně nedojde k nějakému právnímu konfliktu.¹⁰⁰

Třetí rozdíl nacházíme v tom, že mnohé aplikace principů spravedlnosti jsou omezeny závojem nevědomosti, kdežto soudy o blahu člověka se mohou opírat o úplnou znalost faktů. Jsou-li však principy spravedlnosti užity při návrhu nějaké ústavy a základních společenských poměrů a jestliže se rozhoduje o zákonech a veřejných opatřeních, jsou podrobeny obdobným, i když ne tak striktním omezením. Také členové nějakého ústavodárného shromáždění, jakož i ideální zákonodárci a voliči mají přece vycházet z toho, že jsou jim známy pouze nezbytné obecné fakty. Naproti tomu představa nějakého člověka o jeho blahu musí být od počátku přizpůsobena jeho specifické situaci. Racionální životní plán bere v úvahu naše zvláštní schopnosti, zájmy a okolnosti, a proto také plným právem závisí na našem společenském postavení a vrozených vlohách. Nic nelze namítnout proti tomu, že se racionální plány přizpůsobují těmto nahodilostem, protože principy spravedlnosti již byly vybrány a omezují obsah těchto plánů, jimi podporované cíle a použité prostředky. Při soudech spravedlnosti se však upouští pouze na rovině soudní a administrativní od všech omezení kladených na informace a jednotlivé případy musejí být rozhodnuty s ohledem na všechny relevantní skutečnosti.¹⁰¹

¹⁰⁰RAWLS, John. *Teorie spravedlnosti*. Praha: Victoria Publishing, 1995. ISBN 80-85605-89-9. s. 264.

¹⁰¹RAWLS, John. *Teorie spravedlnosti*. Praha: Victoria Publishing, 1995. ISBN 80-85605-89-9. s. 264.

Závěr

Bakalářská práce se věnuje problematice práva a spravedlnosti. Vzhledem k poněkud obšírné teorii jsem se zaměřil především na spravedlnost jako takovou a samozřejmě, jak už vyplývá z názvu, na spravedlnost v právu.

V práci jsem se zabýval převážně teoriemi, které vystihují pojem spravedlnosti co nejpřesněji a zároveň mají vztah i k právu samotnému. Pochopitelně nejideálnější by bylo, kdyby šla spravedlnost definovat či uzákonit. Toto je možné udělat pouze s legální spravedlností. Respektive legální spravedlnost je právě to, co je v souladu se zákonem. To však vůbec nevypovídá o spravedlnosti samotného práva, avšak obecným smyslem práva jako takového je být spravedlivé.

Je podstatné si uvědomit, že vnímání spravedlnosti, a tedy i rozhodování se na základě toho, co považujeme za spravedlivé, je velmi individuální. Nutno poznamenat, že někdy si spravedlnost uvědomíme až tehdy, kdy pocítujeme nespravedlnost. Jinými slovy považujeme stav spravedlnosti za přirozený.

Teoriemi spravedlnosti jsem se zabýval zejména v souvislosti s tím, jak na tento pojem nahlíželi filosofové jako je Platón ve své *Ústavě* nebo Aristotelés v *Etice Nikomachově*. Dále jsem samozřejmě zmínil i další teorie spravedlnosti jako je například Kantův kategorický imperativ nebo Rawlsova teorie spravedlnosti.

Dělením spravedlnosti už jsem se okrajově věnoval i v první části práce, kde jsem zmínil dělení spravedlnosti dle Aristotelova pojetí. Spravedlnost však lze dělit i dle mnoha jiných kritérií, pro tuto práci jsem vybral dělení spravedlnosti dle sociálních řádů, a to konkrétně na spravedlnost etickou, sociální, ekonomickou, politickou a zejména právní (legální), které jsem věnoval celou kapitolu.

Spravedlnost legální má především zajistit lidem rovnost před zákonem, před institucemi, které právo aplikují, a nezatížit práva jedince jakýmkoliv břemenem, které není právem předpokládané. Jde tedy o pojem práva a jeho využití v praxi každodenního života. Stále se ale nabízí otázka, zda jsou zákony spravedlivé či nespravedlivé. To nejlepší, co můžeme často o nějakých zákonech říci, je to, že alespoň nejsou zjevně nespravedlivé.

Rovnost a dobro jsou dvě úzce související teorie s právem a spravedlností. Těmito problematikami jsem se snažil doplnit výklad o spravedlnosti a právu především pro lepší pochopení a ucelení této práce.

Závěrem lze říci, že to, co je skutečně spravedlivé, není v běžném životě ani v teorii jednoznačné, naopak je to často sporné a diskutabilní.

Použitá literatura

Monografie:

- ARISTOTELÉS. *Etika Nikomachova*. 2. rozš. vyd. Přeložil Antonín KRŮŽ. Praha: P. Rezek, 1996. ISBN 80-901796-7-3.
- DERRIDA, Jacques. *Síla zákona: "mystický základ autority"*. Praha: OIKOYMENH, 2002. Oikúmené (OIKOYMENH). ISBN 80-7298-049-1.
- GERLOCH, Aleš, Jiří HŘEBEJK a Vladimír ZOUBEK. *Ústavní systém České republiky: Základy českého ústavního práva*. Praha: Prospektrum, 1994. ISBN 80-85431-85-8.
- NESVADBA, Petr. *Filosofie a etika*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2006. Vysokoškolské učebnice (Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk). ISBN 80-86898-92-X.
- RAWLS, John. *Teorie spravedlnosti*. Praha: Victoria Publishing, 1995. ISBN 80-85605-89-9.
- SOKOL, Jan. *Moc, peníze a právo: esej o společnosti a jejích institucích*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2007. ISBN 978-80-7380-066-6.
- VEČEŘA, Miloš. *Spravedlnost v právu*. Brno: Masarykova univerzita, 1997. ISBN 80-210-1644-2.

Časopisecké články:

- *Právník: Teoretický časopis pro otázky státu a práva*. 134. 1995. ISSN 0324-7007.

Právní předpisy:

- Ústavní zákon č. 1/1993 Sb. Ústava České republiky
- Ústavní zákon č. 2/1961 Sb. Listina základních práv a svobod
- Zákon č. 141/1961 Sb. Zákon o trestním řízení soudním (trestní řád)
- Zákon č. 335/1991 Sb. Zákon o soudech a soudcích

Internetové zdroje:

- Déclaration des Droits de l'Homme et du Citoyen - Wikisource. [online]. [cit.16.02.2022]. Dostupné

z: [https://fr.wikisource.org/wiki/D%C3%A9claration des Droits de l'Homme et du Citoyen](https://fr.wikisource.org/wiki/D%C3%A9claration_des_Droits_de_l'Homme_et_du_Citoyen)

- Digitální knihovna UPCE [online]. Copyright © [cit. 21.12.2021]. Dostupné z: https://dk.upce.cz/bitstreamupce/handle/10195/76210/DP_Vojvodik_final.pdf?sequence=4
- European Institute for Gender Equality | European Institute for Gender Equality [online]. Copyright © [cit. 16.02.2022]. Dostupné z: https://eige.europa.eu/docs/71_CZ.pdf
- Informační systém [online]. Copyright ©BLR [cit. 21.02.2022]. Dostupné z: https://is.muni.cz/el/1422/jaro2006/MP216Z/11SPRA_1.pdf
- Informační systém [online]. Copyright © [cit. 07.01.2022]. Dostupné z: https://is.muni.cz/th/sj9fs/Spravedlnost_v_pravu.pdf
- Informační systém [online]. Copyright ©. [cit. 28.01.2022]. Dostupné z: [https://is.muni.cz/el/1422/podzim2008/MP113Zk/um/1.r. Interpretace prava.pdf](https://is.muni.cz/el/1422/podzim2008/MP113Zk/um/1.r._Interpretace_prava.pdf)
- Koncepty spravedlnosti - SMS ČR - Rok v obci. SMS ČR - Rok v obci [online]. [cit. 23.02.2022]. Dostupné z: <http://www.rokvobci.cz/rukovet-starosty/detail/19-koncepty-spravedlnosti/>
- Nullum crimen sine lege - Iuridictum. [online]. [cit. 02.02.2022]. Dostupné z: [https://iuridictum.pecina.cz/w/Nullum crimen sine lege](https://iuridictum.pecina.cz/w/Nullum_crimen_sine_lege)
- [online]. [cit. 21.02.2022]. Dostupné z: http://pes.fsv.cuni.cz/recenze_pelikanova_teorsprav.htm
- [online]. [cit. 03.02.2022]. Dostupné z: [PRÁVNÍ ZÁSADY \(PRINCIPY\) - LAW justice právo jurisprudence lex zákon \(honzaplsek.cz\)](http://www.honzaplsek.cz/pravn%C3%AD_Z%C3%A1sady_(Principy)_-Law_justice_pr%C3%A1vo_jurisprudence_lex_z%C3%A1kon)
- Pojetí spravedlnosti v Platónově Ústavě a v Aristotelově Etice Nikomachově | REFLEXE - filosofický časopis. 302 Found [online]. Copyright © OIKOYMENH 2006 [cit. 17.12.2021]. Dostupné z: https://www.reflexe.cz/Reflexe_35/Pojeti_spravedlnosti_v_Platonove_Ustave_a_v_Aristotelove_Etice_Nikomachove.html
- Spravedlnost, právo, vlastnictví - Česká justice. Homepage - Česká justice [online]. [cit. 21.01.2022]. Dostupné z: <https://www.ceska-justice.cz/blog/spravedlnost-pravo-vlastnictvi/>

- Spravedlnost – Wikipedie. [online]. [cit. 21.12.2021]. Dostupné z: <https://cs.wikipedia.org/wiki/Spravedlnost>
- STUDIA IURIDICA Cassoviensia [online]. Copyright © [cit. 27.02.2022]. Dostupné z: http://sic.pravo.upjs.sk/files/1_osina_-_nespravedlive_pravo.pdf
- Theses.cz – Vysokoškolské kvalifikační práce [online]. Copyright © [cit. 17.12.2021]. Dostupné z: https://theses.cz/id/zbfs05/Diplomov_prce_-_Tischlerov.pdf
- Theses.cz – Vysokoškolské kvalifikační práce [online]. Copyright ©jT.mFa [cit. 17.02.2022]. Dostupné z: https://theses.cz/id/7i0qiw/Pravni_uprava_zasady_rovnosti_a_zkazu_di_skriminace_v_prac.pdf
- 403 Forbidden [online]. [cit. 25.01.2022]. Dostupné z: http://tucnak.fsv.cuni.cz/~hajek/temp/Hajek_2007_spravedlnost_nespravedlnost.pdf